

Maloljetni počinitelji ubojstava

Rastovac, Marta

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:582425>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Maloljetni počinitelji ubojstava

Marta Rastovac

Zagreb, rujan 2020.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Maloljetni počinitelji ubojstava

Marta Rastovac

prof.dr.sc. Irma Kovčo Vukadin

Zagreb, rujan 2020.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad “Maloljetni počinitelji ubojstava” i da sam njegova autorica.

Izjavljujem da su svi dijelovi rada, nalazi ili ideje isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se oslanja na objavljenu literaturu ili na druge izvore koji su jasno označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Marta Rastovac

Zagreb, rujan 2020.

Sažetak

Maloljetni počinitelji ubojstava

Ime i prezime studentice: Marta Rastovac

Ime i prezime mentorice: Irma Kovčo Vukadin, prof.dr.sc.

Program/modul: Socijalna pedagogija/odrasli

Maloljetni počinitelji ubojstava obuhvaćaju malen udio u ukupnom broju počinitelja ubojstava, ali težina njihovih djela od velike je važnosti za društveni i pravni sustav. Naime, takva ubojstva kod velikog dijela javnosti izazivaju osjećaj nevjerice, a nerijetko iniciraju i pitanja o socijalnim, psihološkim ili biološkim čimbenicima koji bi mogli objasniti prirodu ovog fenomena.

Stoga je cilj ovog rada pregled aktualnih spoznaja o kliničkim i empirijskim nalazima vezanim uz maloljetnička ubojstva. Pregledom literature obuhvaćeni su epidemiološki podaci, klasifikacije počinitelja, etiološke i tretmanske spoznaje. Većina empirijske literature u ovom području proizlazi iz kliničkog iskustva stručnjaka mentalnog zdravlja koji su liječili maloljetne počinitelje ubojstava i/ili su provodili njihovu dijagnostiku.

Usprkos visokom stupnju heterogenosti ove populacije, pregledom literature je utvrđeno da su kod svih maloljetnih počinitelja ubojstava u većoj ili manjoj mjeri prepoznati čimbenici poput fizičkog zlostavljanja, nasilja u obitelji, narušenih obiteljskih odnosa, lošeg ili odsutnog roditeljstva, opće nestabilnosti, motivacije koja u većoj mjeri dolazi iz sfere nesvjesnog itd. Međutim, važno je naglasiti da ne postoji određen i jedinstven tip maloljetnog počinitelja ubojstva te je svako pojedino ubojstvo specifično.

Kako bi se dobila što točnija slika maloljetnih počinitelja ubojstava u Hrvatskoj, potrebna je primjena kvalitetnijih metodoloških nacrti za ispitivanje ovog fenomena kojim bi se utvrdile sve psihološke, ponašajne i mentalne karakteristike počinitelja, konzumacija sredstava ovisnosti, osobne i obiteljske prilike, odnosi s vršnjacima, povijest uhićivanja, motivacija za počinjenje djela, odnos prema žrtvi, sredstvo s kojim je počinjeno djelo, okolnosti u kojima je počinjeno itd. Osim toga, potrebno ih je primjenjivati kroz različite vremenske okvire: period koji prethodi ubojstvu, razdoblje neposredno nakon ubojstva, vrijeme provedeno u zatvoru ili na liječenju te period nakon puštanja na slobodu. Takav široko utemeljen, integralan pristup problemu olakšao bi predviđanje istog, ali i pružio kvalitetnu empirijsku podlogu za kreiranje individualiziranih tretmanskih intervencija.

Ključne riječi: maloljetnici, ubojstvo, kriminološka obilježja, tretman

Summary

Juvenile homicide offenders

Student: Marta Rastovac

Mentor: Irma Kovčo Vukadin, PhD

Program/module: Social Pedagogy/Adults

Juvenile homicide offenders take up a small proportion of the total number of homicide perpetrators, but the severity of their acts is of great importance to society and the legal system. Such crimes generally provoke a sense distrust in the public, often initiating questions about social, psychological, or biological factors that could explain the nature of this phenomenon.

Therefore, the aim of this paper is a review of current knowledge on clinical and empirical findings related to juvenile homicide. A review of the literature included epidemiological data, classifications of perpetrators, etiological and treatment findings. Most of the empirical literature in this area stems from the clinical experience of mental health professionals who have treated and / or diagnosed juvenile homicide offenders.

Despite the heterogeneity of the population, this paper identified common factors in all juvenile homicide offenders such as: physical abuse, domestic violence, disrupted family relationships, poor or absent parenting, general instability, motivation that comes largely from the unconscious etc. However, it is important to mention that there is no defined type of juvenile homicide offenders because each individual homicide is unique.

In order to get the correct impression of juvenile homicide offenders in Croatia, it is necessary to apply better methodological blueprints when examining this phenomenon. It should determine: psychological, behavioral and mental characteristics of perpetrators, history of drug addiction, personal and family circumstances, peer relationships, history of arrest, motivation for committing the crime, attitude towards the victim, means with which the act was committed, circumstances of the crime, etc. In addition, they need to be applied through different time frames: the period preceding the murder, the period immediately after the murder, the time spent in prison or in treatment, and the period after release. Such integral approach to the problem would make it easier to predict it, but also provides a quality empirical basis for creating individualized treatment interventions.

Keywords: juveniles, murder, criminological characteristics, treatment

Sadržaj

1. UVOD	1
2. CILJEVI I SVRHA RADA	2
3. Epidemiološki podaci o pojavi maloljetničkih ubojstava	3
3.1. Opseg pojave maloljetničkih ubojstava u Sjedinjenim Američkim Državama	3
3.2. Opseg pojave maloljetničkih ubojstava u Europi	5
3.3. Opseg pojave maloljetničkih ubojstava u Hrvatskoj	7
4. ETIOLOGIJA MALOLJETNIČKIH UBOJSTAVA	13
4.1. Proces adolescencije	14
4.2. Psihološke, ponašajne i mentalne karakteristike	15
4.3. Neurološki i kognitivni uzroci	16
4.4. Obiteljske prilike	17
4.5. Školsko okruženje	18
4.6. Socijalno okruženje i odnosi s vršnjacima	20
4.7. Konzumacija sredstava ovisnosti	20
5. FENOMENOLOGIJA MALOLJETNIČKIH UBOJSTAVA	21
5.1. Klasifikacija počinitelja temeljena na psihijatrijskim/psihološkim konstruktima	22
5.2. Klasifikacija počinitelja temeljena na karakteristikama kaznenog djela ubojstva	23
5.3. Klasifikacija počinitelja s obzirom na vrstu odnosa prema žrtvi – paricid	25
5.4. Maloljetnice kao počiniteljice ubojstava	26
5.5. Djeca kao počinitelji ubojstava	29
5.6. Školske pucnjave	31
5.7. Serijska ubojstva	32
5.8. Seksualna ubojstva	35
5.9. Homoseksualna seksualna ubojstva	37
5.10. Ekstremističko nasilje	39
6. RECIDIV	41
7. TRETMAN	44
7.1. Psihoterapija	44
7.2. Psihijatrijska hospitalizacija	46
7.3. Institucionalni smještaj	47
7.4. Psihofarmakološko liječenje	49
8. ZAKLJUČAK	51
9. LITERATURA	53

1. UVOD

Ubojstvo odnosno kazneno djelo namjernog usmrćenja druge osobe (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, 2020) predstavlja najteži oblik kriminalnog ponašanja. Posebice ukoliko je počinitelj maloljetna osoba, od koje društvo najmanje očekuje takva djela. Unatoč velikoj pažnji javnosti koju dobivaju takvi zločini, prema podacima Ministarstva pravosuđa u SAD-u, maloljetnička ubojstva obuhvaćaju svega 7% svih poznatih ubojstava u toj državi od 2015. godine (Hernandez, Ferguson i Kennedy, 2020). Taj broj je i znatno niži ukoliko se radi o maloljetnicima u dobi do 14 godina koji počine manje od 1% svih ubojstava u SAD-u (Hemenway i Solnick, 2017). U Hrvatskoj su takva ubojstva znatno rjeđa te je u proteklih 10 godina (2009 – 2018) zabilježeno 27 slučajeva maloljetničkih ubojstava uključujući teško ubojstvo, ubojstvo na mah (usmrćenje st.1), čedomorstvo (usmrćenje st.2) te prouzročene smrti iz nehaja (Državni zavod za statistiku). Iako je pojava ovakvih delikata poprilično rijetka, ozbiljnost njenih posljedica iziskuje detaljna istraživanja. Naime, maloljetni počinitelji ubojstava nedvojbeno čine vrlo heterogenu skupinu počinitelja. Stoga su mnoge studije pokušale definirati rizične čimbenike i psihosocijalne parametre koji bi mogli pridonijeti boljem razumijevanju takvih djela (Brtvić, Urlić i Definis – Gojanović, 2006). Pritom su istraživani brojni etiološki čimbenici poput: socioekonomskih karakteristika, obiteljskog, školskog i vršnjačkog okruženja te utjecaj neurofizioloških i neuroloških poremećaja na iskazivanje agresije. Takvo proučavanje maloljetnih ubojstva uvelike doprinosi boljem razumijevanju maloljetničkog nasilja, ali i nasilja te agresije općenito. Naime, očekivano je da ljudi u nekom trenutku života osjete bijes na koji mogu odgovoriti impulzivno i bez razmišljanja, ali pitanje je iz kojeg razloga jedni odabiru nasilno ponašanje, a drugi alternativne načine reagiranja. Pritom su posebno zabrinjavajući slučajevi maloljetnika koji danima ili tjednima pomno planiraju ubojstvo prije nego poduzmu akciju. Njihov je proces donošenja odluke znatno duži od maloljetnika koji reagiraju u stanju frustracije stoga im pruža više mogućnosti za prilagodljive ishode (Brtvić i sur., 2006). Oni mogu iskusiti osjećaje poput empatije ili zabrinutosti za žrtvu, strah od uhićenja ili javne sramote, ali i njihova kognicija im pruža više mogućnosti za odabiranje alternativa nasilju. Naime, nasilje je uvjetovano mnogim socijalnim, psihološkim i biološkim čimbenicima od kojih jednom jedni, a drugi put drugi imaju veću ulogu (Žarković Palijan, Kovačević i Koludrović, 2001). Međutim, ubojstvo se ne može promatrati kao mentalni poremećaj sa specifičnim

etiološkim čimbenicima i dokazano djelotvornim postupkom liječenja nego je potrebno istražiti sve okolnosti koje doprinose tom ekstremnom činu nasilja.

2. CILJEVI I SVRHA RADA

Kao što je vidljivo u uvodnom dijelu rada, ubojstva počinjena od strane maloljetnih osoba čine mali udio u ukupnoj statistici ubojstava, ali zbog svoje specifičnosti, značajan su fenomen koji je potrebno dodatno istražiti. Međutim, analizu ovog fenomena dodatno otežava činjenica kako se radi o heterogenoj skupini počinitelja s obzirom na njihovu kronološku dob, razvojna obilježja i druge specifičnosti. Također, postoje i brojni čimbenici koji mogu doprinijeti počinjenju ubojstava (obiteljske prilike, okruženje i iskustva u odrastanju, osobine ličnosti itd.), a sukladno tome, postoje i različite vrste ubojstava.

Upravo iz tog razloga, prvo pitanje na koje će se ovaj rad usmjeriti vezano je uz aktualne spoznaje o opsegu fenomena ubojstava počinjenih od strane maloljetnika. S obzirom na demografske, kulturološke i brojne druge razlike između država, utvrdit će se razlikuju li se ti podaci na svjetskoj, europskoj i hrvatskoj razini.

Osim analize opsega same pojave maloljetničkih ubojstava, banalizirat će se i njihova fenomenologija, ali i etiologija u svrhu boljeg razumijevanja specifičnih karakteristika maloljetnika koje doprinose počinjenju ubojstava.

Posljednje na što će se u radu usmjeriti bit će prikaz postojećih tretmanskih intervencija koje se primjenjuju u radu sa maloljetnim počiniteljima ubojstava.

Svrha rada je sveobuhvatno prikazati opseg i značajke ubojstava počinjenih od strane maloljetnika u različitim državama te analizirati tretmanske postupke usmjerene na njihovu rehabilitaciju kroz istovremeno pružanje kritičkog osvrta.

3. EPIDEMIOLOŠKI PODACI O POJAVI MALOLJETNIČKIH UBOJSTAVA

3.1. Opseg pojave maloljetničkih ubojstava u Sjedinjenim Američkim Državama

Unatoč velikoj pažnji koju privlače maloljetnička ubojstva, prema podacima američkog Ministarstva pravosuđa o kojima u svom radu izvještavaju Hernandez i sur. (2020) ona čine svega 7% svih poznatih ubojstava u SAD-u do 2015. godine. Naime, još su rjeđa ona u kojima su počinitelji djece u dobi od 0 do 14 godina te predstavljaju manje od 1% svih počinitelja ubojstava u SAD-u (Hemenway i Solnick, 2017). Iako je stopa maloljetničkih ubojstava relativno niska, ona i dalje potiču relevantna istraživačka pitanja te bude zabrinutosti kako na individualnoj tako i na društvenoj razini. Upravo iz tog razloga, s vremenom se povećao i broj takvih istraživanja. Sredinom 1990-ih zadobila su značajniju pažnju istraživača, a postaju sve istaknutija u kasnim 1990-ima, pa sve do danas. Povećan interes stručnjaka može se objasniti povećanjem stope maloljetničkih ubojstava u Sjedinjenim Američkim Državama između 1984. i 1994 (Heide, 2003). Nakon tog perioda, započeo je kontinuirani pad stope koji je trajao sve do 2003., kada je procijenjen broj maloljetničkih ubojstava pao za 65% u odnosu na 1980. godinu. Naime, najniža stopa zabilježena je 2012. godine, spuštajući se 83% ispod vrhunca iz 1994.; od tada se malo povećala, ali ostaje relativno niska (Cornell i Malone, 2017). Alarmantno povećanje koje se dogodilo tijekom kasnih 1980.-ih te je trajalo sve do sredine 1990.-ih, može se objasniti i razvojem tržišta droga, porastom bandi te olakšanim pristupom vatrenom oružju (Cornell i Malone, 2017) koje je zabilježeno tijekom tog razdoblja. Takav je nagli porast potaknuo val pravosudnih reformi koje su nastojale utjecati na smanjenje maloljetničkih nasilnih kaznenih djela. To je rezultiralo strožim sankcijama za maloljetne počinitelje, većim stopama transfera maloljetnika na sudove za odrasle gdje im se sudilo kao odraslim počiniteljima i kažnjavalo kaznom zatvora za odrasle (Cornell i Malone, 2017). Iako je od tada zabilježeno značajno smanjenje stope maloljetničkih ubojstava, nema dokaza koji bi sugerirali da je za to odgovorna stroža politika. Naprotiv, takve su mjere u nekim slučajevima i kontraproduktivne. Na primjer, maloljetnici koje osude na sudovima za odrasle češće recidiviraju u odnosu na mlade koji su počinili istovrsno kazneno djelo, ali su smješteni u ustanove za maloljetnike (Redding, 2010). Osim toga, strogi zakoni s ciljem općeg odvratanja od kriminaliteta, imaju malo utjecaja na

maloljetnike, koji ili nisu svjesni zakona ili misle da se na njih neće primjenjivati (Redding, 2010). Takvi zakoni koji omogućavaju suđenje maloljetnicima kao odraslim počiniteljima poprilično su kontroverzni uzevši u obzir opširna istraživanja neuropsihološkog razvoja mladih te utjecaja takvih sankcija na njihovo ponašanje (Steinberg, 2013). Mlade osobe nisu u potpunosti psihološki i kognitivno razvijene što utječe na njihovo donošenje odluka, razumijevanje posljedica, a samim time i na njihovo ponašanje (Redding, 2010). Iz toga se može zaključiti da maloljetnici ne mogu shvatiti ozbiljnost i nezakonitost svog ponašanja u jednakoj mjeri kao odrasle osobe. Upravo iz tih razloga, razumljivije je nagli pad stope kriminaliteta maloljetnih počinitelja 1990-ih u SAD-u, objasniti padom tržišta kokaina i smanjenjem nasilja povezanim sa djelovanjem bandi (Roeder, Eisen i Bowling, 2015). Osim toga, znatno je porastao i broj policijskih službenika, a njihova djelatnost se više orijentirala na rad u zajednici (Levitt, 2004). Pritom su neke policijske jurisdikcije usvojile inovativne strategije koje su mogle doprinijeti padu kriminala poput široko prihvaćenog pristupa "slomljenih prozora" u kojem policija sve svoje napore usmjerava prema blažim kaznenim djelima (poput vandalizma) s ciljem odvratanja od težih zločina (Wilson i Kelling, 1982). Međutim, ne postoje jasni dokazi o njegovoj učinkovitosti (Braga, Weisburd 2015). S druge strane, bostonski program primirja uspješno je utjecao na smanjenje stope maloljetničkih ubojstava ciljajući trgovce oružjem za koje se zna da mlade opskrbljuju vatrenim oružjem (Braga, Weisburd 2015). Osim toga, program je potaknuo slične napore i u drugim gradovima te doveo do razvoja specifičnih programa odvratanja od činjenja kaznenih djela. Takvi se programi obraćaju visoko rizičnim skupinama sa dvostrukom intervencijom: a) obavještavaju ih da će za određena djela biti posebno i strogo procesuirani (prodaja oružja ili droge maloljetnicima), b) nude usluge podrške poput pomoći pri zapošljavanju, savjetovanje te obrazovnih programa kao alternative kriminalnim aktivnostima (Braga, Weisburd, 2015).

Autori koji su se bavili analizom stope maloljetničkih ubojstava, nalaze brojne razlike s obzirom na dob, spol i rasu počinitelja (Cornell i Malone, 2017; Heide, 2003; Shumaker i Prinz, 2000). Naime, stariji maloljetnici imaju najveću stopu ubojstava (Heide, 2003). Prema podacima Ureda za maloljetničko pravosuđe, u 2015. godini oko 9% maloljetnih počinitelja ubojstva bilo je mlađe od 15 godina, dok je 79% bilo starije od 16 ili 17 godina (Hernandez i sur., 2020). Trendovi maloljetnih počinitelja ubojstava slijede sličan obrazac i u slučajevima mlađih i starijih maloljetnika, međutim maloljetnici u dobi od 16 i 17 godina odgovorni su za najveći porast, ali i

pad tokom vremena (Heide, 2003). Analizirajući podatke o broju ženskih počiniteljica, vidljivo je da one znatno rjeđe čine kaznena djela ubojstva u odnosu na muške maloljetnike. Naime od 2002., svake godine ima manje od 100 počiniteljica kaznenog djela ubojstava, a najveći broj (159) zabilježen je davne 1992. godine. Usporedi li se taj broj sa najvišom stopom za muške počinitelje koja je 1994. godine iznosila 2656, može se zaključiti da maloljetnice relativno rijetko čine kazneno djelo ubojstva (Heide, 2003). Osim kategorija dobi i spola, važno je u obzir uzeti i rasu počinitelja. U literaturi se često navodi da afroamerički muškarci počine najviše maloljetnih ubojstava (Heide, 2003), ali taj podatak potrebno je dodatno istražiti.

3.2. Opseg pojave maloljetničkih ubojstava u Europi

Sa sigurnošću se može reći da se broj maloljetničkih zločina povećao u drugoj polovici dvadesetog stoljeća u svim europskim zemljama, osim Danske, Nizozemske, Norveške, Škotske i Švedske (Estrada, 1999). Za razliku od SAD-a, u Europi se maloljetnička ubojstva događaju znatno rjeđe (Loeber i Farrington, 2011). Na primjer, stopa maloljetničkih ubojstava u Engleskoj i Walesu približno iznosi 0,1 na populaciju od 100 000 (Rodway i sur., 2011), dok je ukupna stopa ubojstava 1,4 na 100 000 stanovnika (Povey, Coleman, Kaiza, Hoare i Jansson, 2008). Otprilike 6% svih ubojstava godišnje u Engleskoj i Walesu počine maloljetnici (Rodway i sur., 2011). Slični podaci vrijede i za Tursku. Naime, kako navode Erbay i Buker (2019) ukupna stopa ubojstava u Turskoj općoj populaciji iznosila je 37,9 (na 100.000), a stopa ubojstava za maloljetnike bila je 2,05 (na 100.000), odnosno 5,4% svih ubojstava u Turskoj 2016. godine počinili su maloljetnici. Taj udio je veći u Finskoj (8%; Hagelstam i Häkkänen, 2006) i SAD-u (10%; Hernandez i sur., 2020). U nastavku slijedi prikaz podataka o udjelu maloljetnih počinitelja u ukupnom broju ubojstava na 100.000 stanovnika u pojedinim zemljama Europske unije zabilježen 2010. godine (Tablica 1), te njihov udio u ubojstvima počinjenim vatrenim oružjem (Tablica 2). U Tablici 1 vidljivo je kako je najveći ukupan broj ubojstava na 100.000 stanovnika zabilježen u Litvi (8,1), a postotak maloljetnih počinitelja u toj zemlji iznosi 10,4%, zatim slijedi Albanija sa 4,4 ubojstava na 100.000 stanovnika i postotkom maloljetnih počinitelja ubojstava od 15,2%. Slijedeće su Finska sa 2,8 ubojstava na 100.000 stanovnika te 0,7% maloljetnih počinitelja; Srbija sa 2,0 ubojstava na 100.000 stanovnika te 6,9% maloljetnih počinitelja; Italija sa 1,8 ubojstava na 100.000 stanovnika i 2,8% maloljetnih počinitelja; Francuska sa 1,7 ubojstava na 100.000 stanovnika i 6,6% maloljetnih počinitelja te Belgija sa 1,5

ubojstava na 100.000 stanovnika i 5,5% maloljetnih počinitelja. Zemlja sa najmanjim brojem ukupnih ubojstava na 100.000 stanovnika je Španjolska, međutim postotak maloljetnih počinitelja za tu zemlju iznosi 3,3%, dok je u Slovačkoj i Mađarskoj postotak maloljetnih počinitelja jednak nuli iako je broj ukupnih ubojstava na 100.000 stanovnika u Mađarskoj 1,3, a u Slovačkoj 1,0.

Tablica 1. Postotak maloljetnih počinitelja namjernog dovršenog ubojstva u zemljama Europske unije 2010. godine (Aebi i sur., 2014).

	Ukupan broj ubojstava na 100.000 stanovnika	Od kojih postotak maloljetnih počinitelja iznosi
Albanija	4,4	15,2
Belgija	1,5	5,5
Finska	2,8	0,7
Francuska	1,7	6,6
Mađarska	1,3	0,0
Italija	1,8	2,8
Litva	8,1	10,4
Srbija	2,0	6,9
Slovačka	1,0	0,0
Španjolska	0,9	3,3

Tablica 2. Postotak maloljetnika koji su počinili namjerno dovršeno ubojstvo vatrenim oružjem u zemljama Europske unije 2010. godine (Aebi i sur., 2014).

	Ukupan broj ubojstava počinjen vatrenim oružjem na 100.000 stanovnika	Od kojih postotak maloljetnih počinitelja iznosi
Mađarska	0,1	0,0
Srbija	0,5	2,7
Slovačka	0,1	0,0
Španjolska	0,2	1,9

Iz Tablice 2 može se iščitati kako je postotak ubojstava počinjen vatrenim oružjem na 100.000 stanovnika najveći u Srbiji (0,5), ali i postotak maloljetnih počinitelja, najveći je u toj zemlji (2,7%), zatim slijedi Španjolska u kojoj ukupan broj ubojstava počinjen vatrenim oružjem iznosi 0,2, a postotak maloljetnih počinitelja iznosi 1,9%. Brojevi za Mađarsku i Slovačku su isti, naime ukupan broj ubojstava počinjen vatrenim oružjem na 100.000 stanovnika za obje zemlje iznosi 0,1, te nema zabilježenih maloljetnih počinitelja koji su ubojstva počinili vatrenim oružjem. Naime, razlog tomu je što u navedene dvije zemlje (vidi Tablica 1), nema zabilježenih slučajeva maloljetnih ubojstava u promatranom periodu.

3.3. Opseg pojave maloljetničkih ubojstava u Hrvatskoj

S ciljem potpunog razumijevanja stanja i kretanja pojave maloljetničkih ubojstava u Hrvatskoj, prvenstveno je potrebno prikazati podatke o ukupnom maloljetničkom kriminalitetu. Kriminalitet u smislu takvih statističkih istraživanja (DZS, 2019) obuhvaća pojavu od podnošenja prijave za počinjeno kazneno djelo do okončanja postupka od strane državnog odvjetništva, odnosno pravomoćne odluke suda nadležnoga za maloljetnike. U postupovnom smislu, maloljetnik može biti u jednom od sljedećih pravnih statusa:

1. Prijavljena osoba - maloljetni počinitelj kaznenog djela prema kojem je postupak po kaznenoj prijavi i pripremni postupak završen.
2. Optužena osoba - maloljetna osoba prema kojoj je kazneni postupak pred vijećem pravomoćno završen odlukom kojom je obustavljen postupak pred vijećem ili je izrečena kazna ili druga mjera (maloljetnički zatvor ili odgojne mjere).
3. Osuđena osoba - maloljetni počinitelj kaznenog djela prema kojem je izrečena kazna i druga mjera: maloljetnički zatvor, pridržaj maloljetničkog zatvora ili odgojna mjera. Odgojne mjere su: sudski ukor, posebne obveze, upućivanje u disciplinski centar, pojačana briga i nadzor, pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi, upućivanje u odgojnu ustanovu, upućivanje u odgojni zavod i upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu.

Prema podacima Državnog Zavoda za Statistiku o maloljetnim počiniteljima kaznenih djela u Republici Hrvatskoj u posljednjih 10 godina (2009 – 2018), vidljivo je da broj prijava kontinuirano opada s godinama, a isti trend prate optužbe i osude (Tablica 3).

Tablica 3. Prijavljene, optužene i osuđene maloljetne osobe u Republici Hrvatskoj, u periodu od 2009 – 2018 godine, prema vrsti kaznenog djela. (Državni zavod za statistiku, 2020)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Prijave ukupno	3188	3270	3376	3113	2553	1952	1739	1532	1575	1196
<i>Smrtni ishod ukupno*</i>	4 0,1	1 0,03	3 0,08	5 0,2	3 0,1	7 0,3	2 0,1	2 0,1	1 0,06	4 0,3
Ubojstvo	-	1	2	4	2	3	2	1	-	3
Teško ubojstvo/umorstvom	2	-	1	1	-	2	-	1	1	-
Usmrćenje st.1. (ubojstvo na mah)	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-
Usmrćenje st.2. (čedomorstvo)	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Usmrćenje st.3. (ubojstvo na zahtjev)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Prouzročenje smrti iz nehaja	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Optužbe ukupno	1238	1269	1084	778	637	626	492	422	380	347
<i>Smrtni ishod ukupno*</i>	5 0,4	1 0,07	4 0,36	4 0,5	3 0,5	3 0,5	1 0,2	1 0,2	2 0,5	3 0,8
Ubojstvo	3	-	4	1	1	3	1	-	2	2
Teško ubojstvo/umorstvo	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Usmrćenje st.1. (ubojstvo na mah)	-	-	-	1	2	-	-	1	-	-
Usmrćenje st.2. (čedomorstvo)	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Usmrćenje st.3. (ubojstvo na zahtjev)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Prouzročenje smrti iz nehaja	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Osude ukupno	987	925	814	778	545	564	420	365	333	302
<i>Smrtni ishod ukupno*</i>	4 0,4	1 0,1	4 0,5	4 0,5	3 0,5	3 0,5	1 0,2	1 0,3	2 0,6	3 0,9
Ubojstvo	3	-	4	1	1	3	1	-	2	2
Teško ubojstvo/umorstvo	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Usmrćenje st.1. (ubojstvo na mah)	-	-	-	1	2	-	-	1	-	-
Usmrćenje st.2. (čedomorstvo)	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Usmrćenje st.3. (ubojstvo na zahtjev)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Prouzročenje smrti iz nehaja	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-

* Smrtni ishod ukupno obuhvaća sva kaznena djela ubojstva, usmrćenja i prouzročenja smrti iz nehaja.

Naime, najviše prijavljenih maloljetnika zbog kaznenog djela ubojstva zabilježeno je 2014. godine, a od tada je njihov ukupan broj u kontinuiranom padu te je 2017. prijavljena svega jedna osoba radi teškog ubojstva. Međutim taj je trend od male važnosti jer proizlazi iz niskih apsolutnih brojki: 2009. godine je prijavljeno jedno ubojstvo, a 2011. godine dva ubojstva i jedno teško ubojstvo, a slične oscilacije ponavljaju se tijekom cijelog desetogodišnjeg razdoblja.

Promatrajući stanje ukupnog broja prijavljenih, optuženih i osuđenih maloljetnika, može se zaključiti da je broj prijave u prosijeku veći od broja optužbi za 32,33% u periodu od 2009. – 2018. godine. Uzevši u obzir podatke o osudama, njihov broj je najmanji u odnosu na optužbe i prijave, što je i logično te prati jednak trend kontinuiranog pada. Naime ukupan broj osuda od 2009. do 2018. godine, pao je za 30%.

U analiziranom periodu, ukupno je 18 maloljetnika prijavljeno za kaznenog djela ubojstva, 8 za kazneno djelo teškog ubojstva¹, 2 za ubojstvo na mah², 1 za čedomorstvo³ te 2 za prouzročenje smrti iz nehaja⁴. U istom periodu 17 maloljetnika optuženo je za kazneno djelo ubojstva, 3 za kazneno djelo teškog ubojstva, 4 za ubojstvo na mah, 1 za čedomorstvo te 2 za prouzročenje smrti iz nehaja. Osim toga, može se zaključiti da broj osuda svih kaznenih djela ubojstava, usmrćenja i prouzročenja smrti iz nehaja, odgovara broju optuženih maloljetnika za istovrsna djela (17 maloljetnika osuđeno je za kazneno djelo ubojstva, 3 za kazneno djelo teškog ubojstva, 4 za ubojstvo na mah, 1 za čedomorstvo te 2 za prouzročenje smrti iz nehaja). Temeljem prezentiranih statističkih pokazatelja možemo zaključiti da su maloljetnička ubojstava rijetka u Hrvatskoj. Međutim ozbiljnosti i težina takvih djela zahtijevaju dodatna istraživanja kako bi stručnjaci koji rade u praksi počiniteljima mogli pružiti adekvatne intervencije i podršku. Pritom u obzir treba uzeti dobne i spolne razlike te ostale individualne karakteristike počinitelja. Naime, brojna istraživanja uočila su dobne i spolne razlike u maloljetničkoj stopi ubojstava (Cornell i Malone, 2017; Heide, 2003; Shumaker i Prinz, 2000), a one vrijede i za Hrvatsku. Prema Državnom zavodu za statistiku (2020), najviše ubojstava čine stariji počinitelji, u dobi od 17 godina (Grafikon 1.). U periodu od 2009. do 2018. godine, 44% počinitelja bilo je u dobi od 17 godina, 25% u dobi od 16 godina, 18% u dobi od 15 godina te 7% u dobi od 14 godina (1 slučaj ubojstva i 1 slučaj teškog ubojstva).

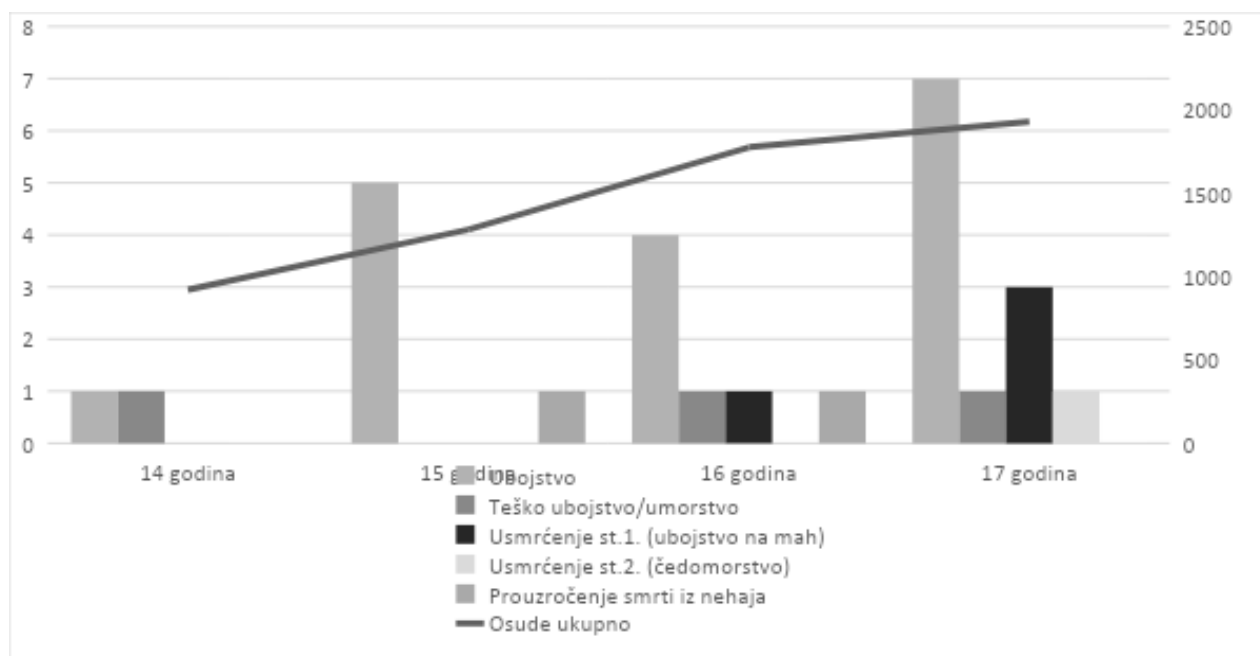
¹ KZ, čl. 111.

² KZ, čl. 112. st.1.

³ KZ, čl. 112. st.2.

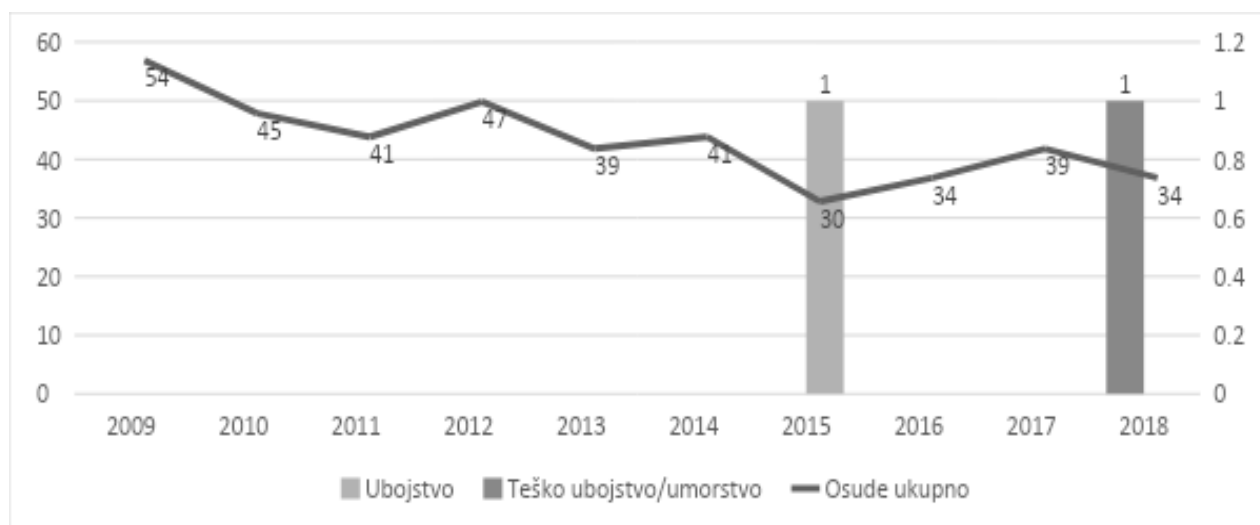
⁴ KZ, čl. 113.

Grafikon 1. Osuđene maloljetne osobe u Republici Hrvatskoj, u periodu od 2009 – 2018 godine, prema dobi i vrsti kaznenog djela.

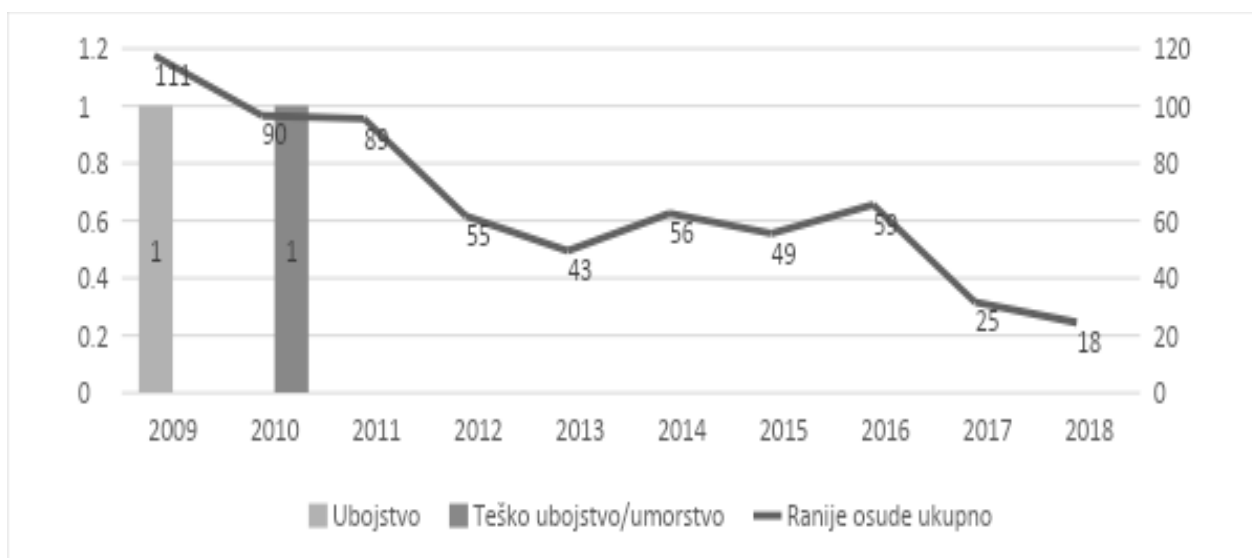
Analizirajući podatke o broju ženskih počiniteljica, vidljivo je da one znatno rjeđe čine kaznena djela ubojstva u odnosu na muške maloljetnike (Graf 2.). U periodu od 2009. do 2018.godine, zabilježen je jedan slučaj ubojstva te jedan slučaj teškog ubojstva počinjen od strane maloljetnice.

Graf 2. Ukupno osuđene ženske maloljetne osobe te osuđene za kazneno djelo ubojstva i teškog ubojstva u Hrvatskoj u periodu od 2009. do 2018. godine.

Osim kriterija dobi i spola, prilikom donošenja odluke o sankcioniranju, ali i kasnije prilikom tretmana, važno je u obzir uzeti i podatke o ranijoj osuđivanosti počinitelja. Naime, prema podacima Državnog zavoda za statistiku u posljednjih deset godina u Hrvatskoj (2009. – 2018.) postotak maloljetnika koji su već ranije osuđeni pao je sa 11% na 5%.

Graf 3. Podatci o ranijoj osuđivanosti maloljetnih počinitelja ubojstava u periodu od 2009. do 2018. godine

Najčešće izrečena sankcije za maloljetne počinitelje kaznenih djela u Hrvatskoj u periodu od 2009. do 2018. godine je mjera pojačanog nadzora (36,8%), zatim slijede mjere upozorenja (33,1%), zavodske mjere (17,5%), pridržaj maloljetničkog zatvora (9,6%), a najrjeđe se izriče sankcija maloljetničkog zatvora (3%). Isto vrijedi i za maloljetne počinitelje ubojstava (Tablica 4.). Naime, prilikom sankcioniranja, najčešće su izrečene odgojne mjere (52%), zatim pridržaj maloljetničkog zatvora (26,5%) te u najmanjoj mjeri kazna maloljetničkog zatvora (21,5%). Važno je imati na umu da se prema odredbama materijalnog kaznenog prava kazna maloljetničkog zatvora može izreći samo starijim maloljetnicima, što znači da se mlađim maloljetnicima koji počine ubojstvo u Hrvatskoj mogu izreći samo odgojne mjere (ZSM, NN, 126/19).

Tablica 4. Osuđeni maloljetni počinitelji ubojstava prema vrsti odluke u periodu od 2009. do 2018. godine.

		Osude ukupno	Ubojstvo	Teško ubojstvo/ umorstvo	Usmrćenje st.1. (ubojstvo na mah)	Prouzročanje smrti iz nehaja
2009	Odgojna mjera	925	-	-	-	1
	Maloljetnički zatvor	12	1	-	-	-
	Pridržaj maloljetničkog zatvora	50	2	1	-	-
2010	Odgojna mjera	867	-	1	-	-
	Maloljetnički zatvor	13	-	-	-	-
	Pridržaj maloljetničkog zatvora	45	-	-	-	-
2011	Odgojna mjera	766	3	-	-	-
	Maloljetnički zatvor	15	2	-	-	-
	Pridržaj maloljetničkog zatvora	33	-	-	-	-
2012	Odgojna mjera	867	-	1	-	-
	Maloljetnički zatvor	13	-	-	-	-
	Pridržaj maloljetničkog zatvora	45	-	-	-	-
2013	Odgojna mjera	490	1	-	-	-
	Maloljetnički zatvor	10	-	-	1	-
	Pridržaj maloljetničkog zatvora	45	-	-	1	-
2014	Odgojna mjera	508	2	-	-	-
	Maloljetnički zatvor	5	1	-	-	-
	Pridržaj maloljetničkog zatvora	51	-	-	-	-
2015	Odgojna mjera	366	1	-	-	-
	Maloljetnički zatvor	9	-	-	-	-
	Pridržaj maloljetničkog zatvora	45	-	-	-	-
2016	Odgojna mjera	323	-	-	1	-
	Maloljetnički zatvor	8	-	-	-	-
	Pridržaj maloljetničkog zatvora	34	-	-	-	-
2017	Odgojna mjera	286	1	-	-	-
	Maloljetnički zatvor	11	-	-	-	-
	Pridržaj maloljetničkog zatvora	36	1	-	-	-
2018	Odgojna mjera	264	1	-	-	-
	Maloljetnički zatvor	9	-	-	-	-
	Pridržaj maloljetničkog zatvora	29	1	-	-	-

To je u skladu sa težnjom da posebno izgrađen sustav sankcija za maloljetnike na njih djeluje preventivno, odgojno, zaštitno, obrazovno i popravno, uz izuzetno predviđanje kazne maloljetničkog zatvora samo za stariju dob i samo za počinitelje najtežih kaznenih djela, uz nedvojbeni dokaz krivnje i ubrojivosti. Osim toga, maloljetnicima se sudi u posebnom postupku, s naglaskom na stručnost sudaca, u pojednostavljenom i hitnom postupku, uz čuvanje identiteta i integriteta maloljetnika, kako bi se izbjegli štetni utjecaji do kojih može doći pred redovitim sudom (Šeparović, 2003).

4. ETIOLOGIJA MALOLJETNIČKIH UBOJSTAVA

Mnogi kliničari i istraživači ispitivali su slučajeve maloljetničkih ubojstava tijekom posljednjih 50 godina pokušavajući utvrditi njihove uzroke. Prema Heide (2003), velik broj objavljenih istraživanja nastao je na temelju studija slučaja. Pritom su maloljetnici često odabrani iz psihijatrijske populacije upućene autorima radi procjene i/ili liječenja. Zaključci iz takvih istraživanja, iako zanimljivi, ne mogu nam pružiti precizna objašnjenja o uzročnosti takvih ubojstava jer nije poznato u kojoj su mjeri takvi počinitelji tipični za populaciju maloljetnih počinitelja ubojstava (Heide, 2003). Pored toga, u odsutnosti kontrolnih skupina bilo koje vrste, nepoznato je po čemu se oni točno razlikuju od nenasilnih maloljetnika, nasilnih maloljetnika koji ne čine ubojstvo, i maloljetnika bez prethodne evidencije. U današnje vrijeme, opće je prihvaćena ideja da se vjerojatnost počinjenja ubojstva povećava izlaganjem širokom rasponu različitih čimbenika te njihovim akumuliranjem tijekom vremena (Heide, 2003). Gerard, Jackson, Chou, Whitfield i Browne, proveli su istraživanje kako bi pružili sustavan pregled literature procjenom kvalitete studija koje su proučavale rizike za počinjenje maloljetničkih ubojstava. To su rizici poput: demografskih karakteristika, bolesti i ozljeda, razvojnih čimbenika, psihološkog poremećaja, roditelja i obitelji, individualnih karakteristika, asocijalnog ponašanja / delinkvencije, obrazovanja i dostupnosti oružja. Rezultati pokazuju da su faktori rizika kumulativni i razvijaju se tijekom životnog vijeka pojedinca, a od značajnih rizika za počinjenje maloljetničkih ubojstava navode: spol (muški), bolest, epilepsija, nasilni članovi obitelji, kriminalni članovi obitelji, kontakt sa sudom, niska akademska postignuća, članstvo u bandi te posjedovanje oružja. Nije iznenađujuće da su maloljetni počinitelji pod većim utjecajem rizičnih faktora i u manjoj mjeri izloženi zaštitnim faktorima u usporedbi s općom populacijom (Kennedy i sur., 2018). Razumijevanje tih faktora i njihovog međusobnog djelovanja, ključno je u predviđanju i planiranju tretmana maloljetnih počinitelja ubojstava.

4.1. Proces adolescencije

Govorimo li o maloljetnim počiniteljima ubojstava, za početak valja spomenuti specifične karakteristike koje se vežu uz period adolescencije. Suvremena razvojna psihologija promatra ju kao period razvojnih promjena u vidu fizičkog i psihičkog odrastanja kojima se prelazi u

odraslost. (Brković, 2011). Prema istoj autorici, razvojni psiholozi adolescenciju obično dijele na: ranu (od 11. do približno 14. godine), srednju (do približno 17. ili 18. godine) i kasnu adolescenciju (do približno 22. ili 24. godine). Za svako od tih razdoblja, vežu se specifični razvojni zadaci i određeni rizici. U ranoj adolescenciji, mladi se prvi put susreću s tjelesnim promjenama i promjenama u vršnjačkim odnosima te dolazi do razvoja njihove kognicije, odnosno pamćenja, rješavanja problema i donošenja odluka (Buljan Flander, 2013). Neke od specifičnosti adolescentskog načina razmišljanja, koje interferiraju s njihovim kognitivnim sposobnostima, su sklonost rizičnom ponašanju i traženju uzbuđenja, prividan osjećaj neranjivosti, razmišljanje usmjereno na sadašnjost i egocentrizam. Elkind (1967) egocentrizam u adolescenciji objašnjava kroz fenomen „izmišljene publike“ odnosno uvjerenje da su njihova iskustva jedinstvena. Poznato je da su mladi usmjereni na sebe, uslijed psiholoških promjena kroz koje prolaze. Budući da ne razlikuju ono što drugi misle o njima od svojih mentalnih preokupacija, pretpostavljaju da su drugi ljudi opsjednuti njihovim ponašanjem i izgledom kao i oni sami. U slučaju kada su kritični prema sebi, podrazumijevaju da su i drugi kritični prema njima. Upravo za to uvjerenje Elkind (1967) koristi termin „izmišljena publika“. Također vjeruju da su njihova iskustva jedinstvena i da ih nitko ranije nije doživio te ih stoga ne može ni razumjeti (Elkind, 1967). Uz to se često veže i uvjerenje o vlastitoj svemoći, odnosno adolescenti su često uključeni u rizična ponašanja upravo zbog uvjerenja da im se ništa loše ne može dogoditi. Takvo rizično ponašanje povezano je i s konceptom traženja uzbuđenja, potrebe za novim iskustvima te sa spremnošću na fizičke i socijalne rizike radi tih iskustava (Buljan Flander, 2013). Budući da se sklonost traženju uzbuđenja razvija brže od kognitivnih sustava koji kontroliraju ponašanje i impulse, u razdoblju adolescencije može nadjačati racionalne misaone procese koji upozoravaju na moguće posljedice ponašanja (Steinberg, 2007). Sljedeća kognitivna pogreška uočena kod adolescenata je razmišljanje usmjereno na sadašnjost. Adolescenti za razliku od odraslih puno više važnosti pridaju kratkoročnim rizicima i koristi koje imaju od pojedinih odluka, često zanemarujući dugoročnu perspektivu takvih odluka. Vanjski faktori poput stresa, straha, teškoća u učenju te prethodnog iskustava zlostavljanja mogu negativno utjecati na procese donošenja odluka adolescenata, a posebice u situacijama kada se osjećaju ugroženo (Buljan Flander, 2013). Žarković Palijan, Kovačević i Koludrović (2001) navode kako se u doba puberteta u manjoj ili većoj mjeri, normalno javljaju negativizam, hostilnost, buntovništvo, agresivnost usmjerena prema sebi ili okolini, impulzivnost, promjene

raspoloženja te riskantno ponašanje (pušenje, alkohol, konzumiranje sredstva ovisnosti, promiskuitet, opasne radnje). Stoga stručnjaci prilikom planiranja tretmana, na umu trebaju imati navedene razvojno uvjetovane karakteristike adolescenata.

4.2. Psihološke, ponašajne i mentalne karakteristike

Velik dio literature, posebice između 1940-ih i 1970-ih, sugerirao je da psihodinamski čimbenici imaju najznačajniji utjecaj na pojavu maloljetničkih ubojstava. Ti su faktori uključivali nepravilan razvoj ega, neriješen Edipov kompleks, bijes i narcisoidnu strukturu ličnosti (Cornell, 1989). Stearns (1957) je bio jedan od prvih koji je tvrdio da u pozadini takvih naoko besmislenih ubojstava, leži biološki ili klinički sindrom koji objašnjava njihovu dinamiku. Upravo iz tih ranih djela nastala je tipologija počinitelja kojem nedostaje empatije, ubojstva čini iz bijesa ili ih ranije planira, nema očitu psihotičnu simptomatologiju te ima predispozicije za izrazito agresivno/nasilno ponašanje, odnosno karakteristike povezane s psihopatijom (Shumaker i Prinz, 2000). Neke od studija nastojale su istražiti i prisutnost psihopatologije kod maloljetnih počinitelja ubojstava (psihoza, organske bolesti mozga i neurološka oštećenja). Međutim nalazi sugeriraju da je teška psihopatologija relativno rijetka u ovoj populaciji. Iako su prema Hernandez i sur. (2020) neke studije pokazale visoku učestalost psihotičnih poremećaja, većina ipak pokazuje da su maloljetnici rijetko psihotični (Heide, 2003). U istraživanju koje su proveli Dolan i Smith (2001), retrospektivno su analizirane psihosocijalne karakteristike 46 maloljetnih počinitelja ubojstava koji su u 10-godišnjem razdoblju upućeni u forenzičku službu za adolescente. Rezultati analize uspoređeni su s uzorkom od 106 maloljetnika koji su u istu službu upućeni radi podmetanja požara. Ispostavilo se da su maloljetnici koji su počinili ubojstva imali znatno niže stope psihoze (2%). Pregled literature pokazuje da postoje značajne razlike u dijagnozama koje se pripisuju ovim počiniteljima. Jedna od češćih dijagnoza su poremećaj osobnosti i poremećaji u ponašanju (Ewing, 1990; Dolan i Smith, 2001; Shumaker i Prinz, 2000; Myers i sur., 1995) te poremećaj s nedostatkom pažnje i hiperaktivnošću (Myers i sur., 1995; Shumaker i Prinz, 2000). Stoga nije iznenađujuće da su mnogi počinitelji iskazivali problematično ponašanje i prije ubojstva. Na primjer, često se ponašaju delinkventno te su već kršili zakone i bili uhićivani (Heide, 2003). Također, često ne pohađaju školu iz različitih razloga, uključujući izostajanje s nastave, potpuno napuštanje škole, suspendiranje itd. (Heide

2003). Loeber i Farrington(2011) kao značajne ponašajne čimbenike ističu: ozbiljnu delinkvenciju i poremećaje u ponašanju, fizičku i ne fizičku agresiju, prikriveno ponašanje, okrutnost prema ljudima te bježanje od kuće. Takvi problemi u ponašanju mogu se objasniti visokom stopom ADHD-a i poremećaja u ponašanju.

4.3. Neurološki i kognitivni korelati

Pregled istraživanja učestalosti neuroloških problema kod maloljetnih počinitelja ubojstava ne pokazuje jedinstvene rezultate (Cornell, 1989; Ewing, 1990). Naime, neurološka oštećenja mogu uključivati različita stanja poput teških ozljeda glave, napadaje, neuropsihološki deficit, nepravilan EEG-a i nepravilan opseg glave (Heide, 2003). Nekoliko istraživača otkrilo je značajna neurološka oštećenja ili abnormalnosti kod mladih ubojica uključujući traumu glave, epilepsiju, neuropatiju i nepravilne EEG-ove (Bender, 1959; Myers i sur., 1995; Zagar i sur., 1990; Shumaker i Prinz, 2000), no drugi tvrde da su neurološke poteškoće rijetke (Dolan i Smith, 2001; Labelle i sur., 1991). Moguće je da manje teška neurološka oštećenja povećavaju vjerojatnost agresivnog ponašanja kod maloljetnika, međutim, to nije dovoljan razlog za počinjenje ubojstva (Cornell i Malone 2017).

Slično neslaganje u rezultatima uočljivo je i u istraživanjima kognitivnih poremećaja kod maloljetnih počinitelja. U nekim je studijama utvrđeno postojanje značajnih kognitivnih oštećenja (Busch, Zagar, Hughes, Arbit, i Bussell, 1990), dok je u drugima utvrđena njihova niska stopa (Petti i Davidman, 1981). Otkrića vezana uz inteligenciju su također različita. Nekoliko studija izvijestilo je o ispod prosječnoj inteligenciji (IQ 70-90) maloljetnih počinitelja (Busch i sur., 1990, Zagar i sur., 1990). Međutim, u mnogim studijama (Bender, 1959; King, 1975) postoji suglasje o tome da su IQ rezultati u rasponu od prosječnih do iznadprosječnih (100-129). Prema Cornellu i Maloneu (2017), česte su verbalne razlike u testovima inteligencije koje sugeriraju verbalni ili jezični deficit. Unatoč razini inteligencijskog potencijala, mnogi od počinitelja imaju poteškoće u obrazovnom okruženju (Heide, 2003; Shumaker i Prinz, 2000) što nije iznenađujuće s obzirom na visoke stope ADHD-a u ovoj populaciji (Myers i sur., 1995). Kao skupina, često imaju loš akademski uspjeh (Myers i sur., 1995; Shumaker i McGee, 2001), praćen teškoćama u učenju (Dolan & Smith, 2001; Bender, 1959), ozbiljnim poteškoćama u obrazovanju (Busch i sur., 1990; Zagar i sur., 1990) te sudjelovanjem u delinkventnom

ponašanju u učionici (Myers i sur., 1995). Heide (2003) također navodi i slabiju mogućnost prosuđivanja, te poteškoće u suočavanju sa snažnim negativnim emocijama. Naime, postoji vjerojatnost da će kognitivne poteškoće zajedno sa poteškoćama u učenju pridonijeti dodatnim faktorima rizika kao što su slabo razvijene socijalne vještine i poteškoće u rješavanju međuljudskih sukoba koji posredno mogu povećati rizik od počinjenja djela (Cornell i Malone 2017).

4.4. Obiteljske prilike

Obitelj u ljudskom društvu ima temeljnu odgojno - socijalnu ulogu. Ona predstavlja prvi korak u dugotrajnom procesu socijalizacije putem kojeg djeca usvajaju društveno prihvatljive stavove, vrijednosti i ponašanja. Vučković – Matić, Sindik i Žuvela (2016) navode kako je upravo iz tog razloga kvaliteta odnosa s roditeljima, kao i dinamika odnosa u obiteljskom okruženju ključan čimbenik za kvalitetan razvoj djeteta. Cjelovita obitelj te njezini emocionalno i socijalno bliski odnosi pomažu prirodnom razvoju i osjećaju dječjeg zadovoljstva, samopouzdanja i povjerenja prema okolini (Previšić, 2003). Međutim, postoje situacije u kojima ponašanje roditelja negativno djeluje na razvoj osobnosti djeteta. Tako na primjer Hawkins, Herrenkohl, Farrington i sur. (2000) navode kako su najznačajniji obiteljski rizični čimbenici koji utječu na pojavu maloljetničke delinkvencije: uključenost roditelja u kriminalne aktivnosti, roditeljski odgojni postupci (fizičko discipliniranje, neadekvatan nadzor, slaba povezanost), zlostavljanje djece, roditeljski sukob, poremećeni odnosi u obitelji, mnogobrojnost članova obitelji te slabiji socioekonomski status. Žarković Palijan, Kovačević i Koludrović (2001) proveli su istraživanje kako bi pratili te bolje razumjeli psihološko – psihijatrijske aspekte ubojstava i pokušaja ubojstava počinjenih od strane maloljetnika. Rezultati ukazuju da kvaliteta interpersonalnih odnosa utječe na intenzitet poremećaja u ponašanju. Stoga maloljetnici koji su u obitelji fizički kažnjavani, zlostavljani na bilo koji način, emocionalno neprihvaćeni ili u potpunosti odbaćeni od jednog ili oba roditelja, već u razdoblju ranog djetinjstva manifestiraju visoko intenzivne poremećaje u ponašanju jer svoje potrebe ne znaju zadovoljiti na društveno prihvatljiv način. U ovom je istraživanju trećina ispitanika imala ozbiljnije narušene obiteljske prilike odnosno pozitivan psihijatrijski hereditet i alkoholizam u obitelji te odgojno negativnog oca i/ili majku. Roe-Sepowitz usporedila je (2008) muške i ženske maloljetnike osuđene za ubojstvo. U

istraživanju su obje skupine iskazale visoku razinu nedostatka kontakta sa barem jednim roditeljem, a kod manjeg broja ispitanika, jedan od roditelja nalazi se u zatvoru. Također, trećina muških te gotovo polovica ženskih počinitelja nema adekvatan roditeljski nadzor. U studiji provedenoj sa 25 maloljetnika optuženih za ubojstvo, Myers, Scott, Burgess, Burgess (1995) utvrdili su da gotovo svi (96%) potječu iz kaotične obiteljske pozadine koja uključuje zlouporabu droga od strane roditelja te višestruke promjene njegovatelja, a čak 90% ispitanika član obitelji je fizički ili seksualno zlostavljao. Osim toga, Dolan i Smith (2001) nalaze kako je u velikom broj slučajeva, obitelj počinitelja već od ranije bila poznata službama socijalne zaštite. Brtvić, Urlić i Definis – Gojanović (2006) navode kako su najrizičniji obiteljski faktori koji utječu na počinjenje maloljetnih ubojstava fizičko zlostavljanje te odbacivanje od strane članova obitelji. Pritom naglašavaju važnost utjecaja obiteljskog nasilja koje djeci služi kao identifikacijski obrazac. Ukoliko fizička agresija nije usmjerena prema djetetu, ali je uspostavljena kao način komunikacije i sredstvo za postizanje položaja unutar obiteljske hijerarhije, ona djetetu služi kao model ponašanja. To potvrđuje i veliki postotak maloljetnih počinitelja ubojstava koji potječu iz obitelji koje karakterizira fizičko zlostavljanje, obiteljsko nasilje, nedostatak roditeljske skrbi i nestabilnost (Roe-Sepowitz, 2008).

4.5. Školsko okruženje

Brojna istraživanja navode školski uspjeh kao značajan rizičan faktor za maloljetničku delinkvenciju (Hirschi, 1969). Međutim, potrebno je dodatno ispitati prirodu njihove povezanosti. Farrington i Loeber (2000) navode da je školski uspjeh neformalan čimbenik koji uzrokuje delinkventno ponašanje, dok je Olweus i Limber (1983) jedan od prvih koji je pokušao objasniti prirodu te povezanosti, sugerirajući da rane agresivne tendencije vode lošijim kasnijim školskim postignućima. Međutim, zbog nekih važnih nedostataka u njegovom istraživačkom nacrtu, sumnja se u valjanost njegovog objašnjenja. Na primjer, početne točke podataka prikupljene su u vrijeme kada su učenici već pohađali šesti razred. Postoji mogućnost da su loš školski uspjeh demonstrirali ranije što je dovelo do pojave agresivnog ponašanja u šestom razredu. Stoga je potrebno ispitati podatke iz ranog djetinjstva kako bi se utvrdio smjer povezanosti između agresivnog ponašanja i lošeg školskog postignuća.

Skupina istraživača sa Sveučilišta u Montrealu ispitala je tri moguća smjera takve povezanosti (Heide, 2003):

- (a) destruktivno ponašanje mjereno na početku školovanja dovodi do naknadnog lošeg školskog postignuća i kasnije delinkventnog ponašanja
- (b) destruktivno ponašanje na početku školovanja vodi niskom školskom uspjehu, a ponašajni problemi izravno su povezani s budućim delinkventnim ponašanjem;
- (c) destruktivno ponašanje i loš školski uspjeh neovisno doprinose razvoju delinkventnog ponašanja.

Istraživači su koristili linearne strukturne jednadžbe te uz pomoć njih zaključili da opcija (b) najviše odgovara situaciji u realitetu. Također su utvrdili da nakon kontrole destruktivnog ponašanja djece u prvom razredu, nije bilo značajnije povezanosti između školskog postignuća u prvom ili četvrtom razredu te delinkventnog ponašanja u dobi od 14 godina. Osim toga, studije su pokazale da velik broj maloljetnih počinitelja ubojstava neredovito pohađa školu (Ewing, 1990) zbog odustajanja, suspenzija i / ili izbacivanja (Cornell, 1989). Također, neovisno o njihovom inteligencijskom potencijalu, mnogi imaju probleme u obrazovnom okruženju poput lošeg akademskog uspjeha, kognitivnog i jezičnog deficita, teškoća u učenju te uključenosti u ometajuća ponašanja u učionici (Heide, 2003).

4.6. Socijalno okruženje i odnosi s vršnjacima

Istraživanja konzistentno potvrđuju da mladi koji se druže sa delinkventnim vršnjacima, vjerojatnije čine kaznena djela (Farrington i Loeber, 2000) međutim, smjer te povezanosti još uvijek nije u potpunosti utvrđen. Ronis i Borduin (2007) ustanovili su da adolescenti prijestupnici, u usporedbi sa nedelinkventnim mladima, imaju smanjenu razinu emocionalne povezanosti i povećanu razinu agresije prema svojim vršnjacima. Neki istraživači sugeriraju da mladi koji se druže sa delinkventnim vršnjacima preuzimaju njihove vrijednosti i uvjerenja te se na taj način osjećaju prisiljeno činiti delinkventna djela (Loeber i sur., 2005). Utvrđeno je da prestupničko ponašanje u razredu utječe na adolescente koji imaju poznate faktore rizika uključujući niži roditeljski nadzor i veću impulzivnost (Muller, Hofmann, & Arm, 2017). Jednim

istraživanjem na uzorku od 488 maloljetnika utvrđeno je da vršnjačka devijacija djeluje kao medijator u odnosu između slabih roditeljskih vještina i maloljetničkog prijestupništva (Chung & Steinberg, 2006). Kirschner (1992) je utvrdio da najčešći obrazac započinje druženjem sa delikventnim vršnjacima, udruživanjem ovih mladih osoba u činjenju manjih kaznenih djela, što dovodi do naknadnog porasta vjerojatnosti počinjenja ozbiljnijih zločina. Prema Corder i sur. (1976), poteškoće u odnosima s vršnjacima često su zabilježene u anamnezi maloljetnih počinitelja ubojstava.

4.7. Konzumacija sredstava ovisnosti

U literaturi se rijetko nailazi na istraživanja o zlouporabi sredstava ovisnosti kod maloljetnih počinitelja ubojstava (Ewing, 1990). Međutim, prema onima koja su provedena, može se zaključiti da je konzumacija sredstava ovisnosti čest problem ove vrste počinitelja. Prema Heide (2003) postotak maloljetnika koji konzumiraju sredstava ovisnosti, znatno se povećao u posljednjih 30 godina. Zagar i sur. (1990) usporedili su zlouporabu alkohola između maloljetnih počinitelja ubojstava i nenasilnih delinkvenata te izvijestili su da maloljetni počinitelji ubojstava u većoj mjeri konzumirali alkohol u odnosu na kontrolnu skupinu (45% prema 28%). Roe-Sepowitz (2009) nastojala je utvrditi spolne razlike u konzumaciji sredstava ovisnosti kod maloljetnih počinitelja ubojstava. Podaci dobiveni samoiskazom ukazuju na to da maloljetnici imaju više stope upotrebe droga ili alkohola (56,1%) u odnosu na maloljetnice (51,7%). Dolan i Smith (2001) utvrdili su da je 50% od 46 maloljetnih počinitelja upućenih u forenzičku jedinicu za adolescente u Britaniji, imalo povijest zloupotrebe alkohola, a 39,1% njih imalo je povijest zloupotrebe droga. Istraživanja su otkrila da između 50-75% počinitelja zloupotrebljava alkohol ili droge (Heide 2003; Myers i sur., 1995). Štoviše, između 25–50% počinitelja bilo je alkoholizirano u vrijeme počinjenja kaznenog djela (Cornell, 1989; Shumaker i Prinz, 2000). Osim porasta zloupotrebe sredstava ovisnosti, postoje dokazi da se postotak onih koji su u vrijeme ubojstva bili pod utjecajem supstanci također povećao od 1970-ih (Heide, 2003). Cornell i suradnici (1989) primijetili su da je više od 50% (38 od 72) njihovog uzorka maloljetnika, počinilo ubojstvo pod utjecajem alkohola.

5. FENOMENOLOGIJA MALOLJETNIČKIH UBOJSTAVA

Maloljetnička se ubojstva, poput ubojstava koje čine punoljetni počinitelji, mogu klasificirati s obzirom na različite kriterije: počiniteljevu motivaciju (sukob, osveta, pljačka), vrstu odnosa sa žrtvom (stranac, poznanik, član obitelji), okruženje (škola, dom žrtve/počinitelja), prisutnost mentalne bolesti (antisocijalni poremećaj ličnosti, paranoja) itd. U nastavku islijedi prikaz klasifikacija maloljetnih počinitelja ubojstava temeljen na psihijatrijskim/psihološkim konstruktima, karakteristikama kaznenog djela te s obzirom na vrstu odnosa sa žrtvom (paricid). Osim toga, biti će riječi i o karakteristikama specifičnim za pojedine kategorije počinitelja poput maloljetnih počiniteljica ubojstava i djece počinitelja ubojstava, ali i serijskim maloljetničkim ubojstvima, seksualnim i homoseksualnim ubojstvima, ekstremističkom nasilju i školskim pucjavama.

U literaturi se sve više prepoznaje klinička raznolikost maloljetnih počinitelja ubojstava (Dewey, Cornell, Elissa, Benedek, M.D. i Benedek, D.M. 1987). S obzirom na uočene razlike, neki istraživači pokušali su razviti sustave klasifikacije i utvrditi pridružene čimbenike rizika (Dewey i sur. 1987; Shumaker i Prinz, 2000). Iako su takvi sustavi klasifikacije korisni, važno je imati na umu da su mnoge ranije studije o maloljetničkim ubojstvima kritizirane zbog nedostatka kontrolnih skupina, malih veličina uzoraka te korištenja podataka dobivenih iz studija slučaja (Heide, 2003; Shumaker i Prinz, 2000). Unatoč takvim ograničenjima, rane studije ipak pružaju neke dokaze o sličnostima i razlikama među maloljetnim počiniteljima ubojstava. Prema Shumaker i Prinz (2000) sve klasifikacijske pristupe možemo promatrati kroz tri okvira:

1. *Psihijatrijski / psihološki konstrukti*
2. *Specifične karakteristike zločina*
3. *Odnos žrtva-počinitelj*

Daljnje istraživanje i razumijevanje klasifikacije počinitelja od presudnog je značaja u planiranju i provođenju preventivnih programa i intervencija.

5.1. Klasifikacija počinitelja temeljena na psihijatrijskim/psihološkim konstruktima

Stearns (1957) je bio jedan od prvih istraživača koji je predložio prisutnost biološkog ili kliničkog sindroma prilikom konceptualizacije maloljetničkih ubojstava (Shumaker i Prinz, 2000). Miller i Looney (1974), slijedeći njegov primjer, proučavali su 10 adolescenata okarakteriziranih kao visoko rizičnih za počinjenje ubojstva. Većina ih je opisana kao: hladna, neempatična, a uz to ne vrednuje ljudski život i pokazuje sklonosti nasilnom ponašanju (Shumaker i Prinz, 2000). Istraživači su utvrdili postojanje dva primarna čimbenika: "dehumanizacija" i „epizodična ne kontrola" (Miller i Looney, 1974; Shumaker i Prinz, 2000). Sorrells (1981) je opisao još dvije skupine maloljetnih počinitelja koje je nazvao "prepsihotičnim" i "neurotski-plašljivim" (Shumaker i Prinz, 2000). Dakle, tipičnog počinitelja, prema ranim studijama karakterizira: nedostatak empatije, biološke predispozicije za nasilje i agresivno ponašanje, djela čini proračunato ili u naletu bijesa, osobine su mu najčešće slične psihopatskoj strukturi ličnosti i ne boluje od očite psihoze (Shumaker i Prinz, 2000). Nasuprot takvim ranim shvaćanjima maloljetnih počinitelja kao psihopata, istraživači koji zastupaju psihijatrijsku perspektivu, u današnje vrijeme prilikom klasifikacija koriste kliničke kriterije iz Dijagnostičkog i statističkog priručnika za mentalne poremećaje. Shumaker i Prinz (2000) su koristili dijagnostički intervju za djecu na uzorku od 14 maloljetnih počinitelja ubojstava te utvrdili da nitko od ispitanika ne pokazuje nikakve psihotične simptome. Najčešće im je dijagnosticiran poremećaj u ponašanju (86%), a polovici opozicijski prkosni poremećaj, poremećaj s nedostatkom pažnje i hiperaktivnošću, velika depresija te funkcionalna enureza (Shumaker i Prinz, 2000). Iako je važno razumjeti određene dijagnoze koje mogu biti povezane sa mladim počiniteljima, postoje i jasna ograničenja takvih klasifikacijskih sustava. Naime, oni ne prepoznaju različite motivacijske okolnosti maloljetničkog ubojstva i različite faktore rizika koji dovode do tih okolnosti (Dewey i sur., 1987; Shumaker i Prinz, 2000).

5.2. Klasifikacija počinitelja temeljena na karakteristikama kaznenog djela ubojstva

Najistaknutije tipologije razvili su Cornell (Cornell i sur, 1987) i Myers (Myers i sur, 1995), koji su fokus preusmjerile sa osobnih na kontekstualne čimbenike Shumaker i Prinz, 2000). Cornell i suradnici (1987) zaključili su da bi tipologija temeljena na okolnostima kaznenog djela i karakteristikama maloljetnika u vrijeme počinjenja djela, bila najkorisnija u kliničke i pravne svrhe (Cornell i sur. 1987; Shumaker i Prinz, 2000).

Cornell, i sur. (1987), razvili su tipologiju koja maloljetne počinitelje ubojstava svrstava u jednu od tri skupine:

1. Psihotični - pokazuju jasne znakove psihotičnih simptoma ili neorganiziranog ponašanja.
2. Konfliktni - ne psihotični adolescenti uključeni u interpersonalni sukob sa žrtvom.
3. Prijestupnici - maloljetnici koji su počinili ubojstvo za vrijeme počinjenja nekog drugog kaznenog djela, poput pljačke.

Tipologija je testirana na uzorku od 72 maloljetnika optužena za ubojstvo i kontrolne skupine od 35 adolescenata optuženih za krađu. Obje su skupine upućene na predistražno ocjenjivanje s obzirom na osam sastavnih kategorija: disfunkcionalna obitelj, prilagođavanje školi, problemi u djetinjstvu, povijest nasilja, delinkventno ponašanje, zlouporaba droga, psihijatrijski problemi te stresni životni događaji koji su prethodili prijestupu (Cornell i sur., 1987). Analizom su utvrđene značajne razlike u svih osam kategorija između eksperimentalne i kontrolne skupine, ali pojavile su se i brojne značajne razlike između podskupina počinitelja. Na temelju rezultata proizlazi kako 7% pripada psihotičnoj podskupini, 42% konfliktnoj podskupini, a 51% podskupini prijestupnika. Zanimljivo je da je samo nekoliko počinitelja u vrijeme počinjenja ubojstva klasificirano kao psihotično, što je u skladu s istraživanjima koja sugeriraju da psihotični simptomi kod maloljetnih počinitelja nisu tako česti kao što neki misle (Cornell i sur., 1987; Ewing, 1990; Heide, 2003; Shumaker i Prinz, 2000; Zagar i sur. 1990). Najčešći put u Cornellovoj tipologiji je onaj motiviran zločinom. Ubojstva povezana s kriminalom mogu se opisati kao djela proaktivne agresije izvedena u instrumentalne svrhe (ubojstvo počinjeno za vrijeme pljačke). Uzmemo li u obzir okolnosti ovih kaznenih djela, počinitelji u ovoj skupini češće ubijaju strance, to čine u suučesništvu, pobjegnu s mjesta zločina, te su u alkoholiziranom stanju u vrijeme počinjenja djela (Cornell i sur, 1987; Shumaker i Prinz, 2000). Osim toga, uglavnom imaju zabilježenu povijest ranijeg delinkventnog ponašanja i zlouporabe opojnih tvari

s početkom u ranoj dobi te probleme u prilagodbi sustavu obrazovanja. Odgovori u Rorschachovom testu sugeriraju da mladi iz prijestupničke skupine češće dehumaniziraju druge ljude, reaguju nasilno u slučaju kada su frustrirani te imaju značajniji razvojni deficit od mladih iz konfliktne skupine (Heide, 2003). Međutim, pokazuju nižu razinu stresnih životnih događaja prije počinjenja djela u odnosu na konfliktnu skupinu (Cornell i sur, 1987; Cornell i Malone, 2017). Suprotno tome, ubojstva u konfliktnoj skupini uključuju reaktivnu agresiju i motivirana su neprijateljstvom; žrtve ovih ubojstava obično su članovi obitelji ili prijatelji počinitelja (Cornell i sur, 1987; Cornell i Malone, 2017). Maloljetnici češće djeluju samostalno, koriste oružje (najčešće pištolj) te su uhićeni na mjestu zločina (Cornell i sur., 1987.; Shumaker i Prinz, 2000). Također, rjeđe su se u prošlosti uključivali u kriminalne aktivnosti te su u manjoj mjeri konzumirali droge, ali su češće dobro prilagođeni školi. Društveno su stidljive ili introvertirane osobe, a ubojstvo je neočekivani i iznenađujući čin nasilja koji naizgled nije u skladu s njihovim karakterom (Dewey i sur., 1987; Cornell i Malone, 2017; Heide, 2003). U pokušaju poboljšanja Cornell-ove tipologije, Myers i njegovi kolege klasificirali su 25 maloljetnih počinitelja ubojstava koristeći priručnik⁵ za klasifikaciju zločina FBI-a uz obrazloženje da im pruža standardnu terminologiju za klasifikaciju ubojstava i uključuje nekoliko kategorija kaznenih djela, te omogućuje precizniju klasifikaciju počinitelja (Shumaker i Prinz, 2000). Priručnik se sastoji od četiri glavne kategorije: zločinački pothvat, osobni uzrok, seksualno ubojstvo i grupni uzroci. Veličina uzorka bila je premala da bi se provjerile razlike između sve četiri kategorije motiva, stoga su slučajevi klasificirani u samo dvije kategorije. Svih 25 ispitanika svrstano je u kategorije zločinačkog pothvata (36%) ili osobnog uzroka (64%). Poput Cornellove tipologije, većina maloljetnika iz kategorije zločinačkih pothvata počinila je ubojstvo tijekom počinjenja drugog zločina (Myers i sur. 1995; Shumaker i Prinz, 2000). Statističkom analizom usporedili su dvije klasifikacijske skupine s obzirom na psihijatrijske dijagnoze, psihotične simptome, biopsihosocijalne varijable i karakteristike zločina. Utvrđene su statistički značajne razlike između skupina „zločinački pothvat“ i „osobni uzroci“ s obzirom na dob žrtve, odnos prema žrtvi i fizičko zlostavljanje. Mladi u kategoriji „zločinačkog pothvata“ češće su bili zlostavljani,

⁵ Crime Classification Manual – standardni sustav za istraživanje i klasifikaciju nasilnih zločina (<http://murders.ru/Classific.pdf>)

a njihove žrtve uglavnom su odrasle osobe koje nisu poznavali. Za razliku od njih, počinitelji iz skupine „osobni uzroci“ češće za žrtve odabiru djecu ili adolescente koje poznaju od ranije (Myers i sur., 1995) Cornell i Myers pokazali su da se maloljetni počinitelji mogu klasificirati ovisno o karakteristikama kaznenog djela, s tim da je otprilike polovica ubojstva počinjena tijekom drugog zločina, a polovica uslijed međuljudskih sukoba.

5.3. Klasifikacija počinitelja s obzirom na vrstu odnosa sa žrtvom – paricid

Od svih odnosa koje maloljetnik razvija tokom života, odnos s obitelji i rodbinom trebao bi mu pružiti osjećaj sigurnosti, zajedništva i pripadnosti. Osim toga, sa šireg sociološkog stajališta, obitelj predstavlja temeljnu društvenu jedinicu te kao takva čini osnovu svakog društva. Samim time, društvo ima malo razumijevanja za slučajeve paricida, koji se definira kao umorstvo roditelja ili bliskog člana obitelji, iako se često radi o maloljetnicima koji su dugogodišnje žrtve obiteljskog zlostavljanja (Cornell i Malone, 2017). Rijedak je to oblik ubojstava koji čini svega 2% svih slučajeva ubojstva u Sjedinjenim Američkim Državama (Heide i Petee, 2007). Može se svrstati u podskupinu konfliktnih ubojstava, ali ima jedinstvena obilježja u odnosu na druge vrste ubojstava (Cornell i Malone, 2017). Prema Heide (2003), počinitelji paricida uglavnom odrastaju u domovima u kojima je uobičajeno zlostavljanje djece i supružničko zlostavljanje kao i ovisnost roditelja o psihoaktivnim tvarima (Heide, 2003). Prema Evans (2005) maloljetni počinitelji paricida uglavnom adekvatno funkcioniraju u društvenom životu, međutim njihov život u obiteljskom okruženju izaziva niz negativnih emocija. Oni žive očekujući sukob sa roditeljima koje rijetko mogu predvidjeti s obzirom da se događaju bez očitog upozorenja ili okidača što dovodi do uvjetovanog osjećaja straha. Kako bi odagnali takve teške emocije, poučeni ranijim iskustvom i neuspješnim naporima da se izvuku iz takve situacije, odluče se za ubojstvo zlostavljača. Corderer i sur. (1976) usporedili su osobne, obiteljske i okolinske čimbenike 10 mladića optuženih za paricid, s 10 mladića optuženih za ubojstvo rođaka i 10 mladića optuženih za ubojstvo stranca. Ono što je bilo zajedničko svim počiniteljima je: povijest obiteljske dezorganiziranosti koju karakteriziraju bračni sukobi, ekonomska nesigurnost, nedostatak društvenih ili zajedničkih veza dok je za počinitelje paricida specifična socijalna izoliranost te češće agresivno i impulzivno ponašanje (Corder i sur. 1976; Shumaker i Prinz,

2000). Prema Heide (1992) djeca koja su počinila paricid uklapaju u profil "situacijski zarobljenog djeteta" koje karakterizira povijest ozbiljnog zlostavljanja, ekstremni osjećaj očaja i općenito pasivan pristup životu (Heide, 1992; Shumaker i Prinz, 2000). Cornell i Malone (2017) napominju kako intenzivno fizičko zlostavljanje nije nužno prisutno, nego je moguće i dugotrajno emocionalno zlostavljanje, koje rezultira osjećajem duboke ogorčenosti prema zlostavljaču. Maloljetni počinitelji paricida mogu se promatrati kao jedinstvena potkategorija počinitelja ubojstava sa brojnim specifičnostima u odnosu na druge maloljetne počinitelje ubojstava. Unatoč tim razlikama, promatrajući tri glavna klasifikacijska nastojanja, može se zaključiti da postoje i brojni preklapajući faktori rizika. Upravo iz tog razloga, istraživača i kliničari prilikom klasifikacije počinitelja na umu trebaju imati okolnosti zločina, odnos počinitelja prema žrtvi te psihološke faktore koji leže u pozadini njihovih zločina.

5.4. Maloljetnice kao počiniteljice ubojstava

Većina istraživanja maloljetnih ubojstava usmjerena je na počinitelje muškog spola. Neka od starijih istraživanja uključivala su i ženske i muške počinitelje, ali je njihova reprezentativnost upitna zbog malog broja ispitanika stoga autori nisu mogli sa sigurnošću utvrditi postoji li i kakva je razlika između maloljetnih počinitelja s obzirom na njihov spol. Nedostatak istraživanja opravdavaju statistički podaci Sjedinjenih Američkih Država prema kojima ubojstva maloljetnica čine malen postotak u ukupnom broju uhićenih maloljetnih djevojaka (Heide, Roe-Sepowitz,, Solomon i Chan, 2011). Tijekom razdoblja od 30 godina, maloljetne počiniteljice ubojstava u prosjeku su činile 6,7% svih uhićenih žena zbog kaznenog djela ubojstva. Nasuprot tome, uhićenja maloljetnika činila su 10,4% svih muškaraca uhićenih u razdoblju od 1976. do 2005. godine (Heide i sur., 2011). Heide (2003) sugerira da djevojčice češće ubijaju članove obitelji. Također je vjerojatnije da će obavljati sporedne uloge prilikom počinjenja ubojstava koja su povezana sa bandama ili se događaju tijekom počinjenja drugih kaznenih djela, poput pljačke. Njihovi sudionici u tom slučaju uglavnom su muškarci (Ewing, 1990). Suprotno tome, trudne, neudane djevojke, koje ubiju svoje potomke pri rođenju ili nedugo zatim, često to čine samostalno (Ewing, 1990.) Međutim, motivi maloljetnih počiniteljica ubojstava se razlikuju. Instrumentalni razlozi često su: okončanje zlostavljanja od strane nasilnog/ih roditelja, prikrivanje trudnoće i potom ubojstvo novorođenčeta nedugo nakon rođenja te eliminiranje

svjedoka drugih zločina koje su počinile. Ekspresivni razlozi uključuju: pružanje podrške kriminalnim aktivnostima njihovih partnera, postojanje psihološkog konflikta ili mentalnog poremećaja te iskazivanje odanosti bandi (Heide, 2003). Roe-Sepowitz je (2008) ispitala individualne, obiteljske i kriminološke karakteristike 29 maloljetnih djevojaka osuđenih zbog kaznenog djela ubojstva ili pokušaja ubojstva u razdoblju od 2000. do 2005. godine. Rezultati njenog istraživanja uvelike su se slagali s rezultatima ranijih istraživanja. Većina ih dolazi iz razorenih obitelji sa ograničenim ili nepostojećim roditeljskim nadzorom. Čak jedna petina djevojaka navodi da su žrtve seksualnog zlostavljanja, a dvije trećine imaju povijest delinkventnog ponašanja. Većina djevojaka izvijestila je da imaju prijatelje koji su delinkventi ili članovi bande ili da su i one same u nekoj bandi. Više od polovice uzorka ranije je konzumirala drogu ili alkohol. Također navode kako imaju poteškoće u suočavanju sa osjećajima, lako se uzrujaju i imaju lošu samokontrolu, a suicidalne ideje iskazala je gotovo trećina ispitanica. Djevojke u njenom istraživanju, u većem broju sudjelovale su u ubojstvima počinjenim uz drugo kazneno djelo, npr. prilikom pljačke, a manje u konfliktnim ubojstvima (uzrok ubojstva je međuljudski sukob). Pritom su utvrđene značajne razlike između ove dvije skupine. Djevojke iz skupine „konfliktno ubojstvo“, u odnosu na drugu skupinu, bile su mlađe, žrtve su im češće bili roditelji ili članovi obitelji, a oružje s kojim su počinile djelo bili su: nož ili tupi predmet. S druge strane, one koje su počinile ubojstvo uz drugo kazneno djelo, bile su starije životne dobi, žrtve su im nepoznate osobe, djelo su češće činile uz nečiju pomoć, u počinjenju djela su koristile pištolj, konzumirale su alkohol ili drogu (u isto vrijeme, u školi i kako bi se osjećale bolje), te ih se kasnije premjestilo na sud za odrasle. Ovi nalazi ukazuju da se maloljetne počiniteljice ubojstava i međusobno razlikuju ovisno o vrsti ubojstava koja čine. Roe-Sepowitz (2008) također je utvrdila kako maloljetnice češće ubijaju članove obitelji u odnosu na maloljetnike. Djevojke također rjeđe ubijaju nepoznate osobe i u manjoj mjeri koriste vatreno oružje prilikom počinjenja djela. Loper i Cornell (1996) usporedili su muške i ženske maloljetne počinitelje iz velikog nacionalnog uzorka (Dopunska izvješća o ubojstvima FBI-a za razdoblje od 1984. do 1993. godine) i otkrili razlike u vrsti oružja, rasi počinitelja, odnosu počinitelja prema žrtvi i okolnostima ubojstava. Za razliku od maloljetnika, djevojke su češće za počinjenje djela izabirale nož i u većem broju slučajeva uzrok počinjenja ubojstva bio je sukob sa članom obitelji. Otkriveno je da maloljetnici najčešće upotrebljavaju vatreno oružje, u većem su broju bili Afroamerikanci, te su češće ubojstvo počinili tijekom pljačke. Roe-Sepowitz (2008) provela je

još jedno istraživanje kako bi utvrdila koliko se maloljetni počinitelji razlikuju s obzirom na spol u individualnim čimbenicima, obiteljskim prilikama i okolnostima počinjenih ubojstava. Djevojke su iskazale veću stopu klinički problematične zlouporabe psihoaktivnih sredstava, zlostavljanja i zanemarivanja u djetinjstvu, problema mentalnog zdravlja (depresija, anksioznost te suicidalne ideje i misli) te dijagnoza mentalnog poremećaja (ADHD, depresija i bipolarni poremećaj). Maloljetnice su češće ubijale prijatelje ili poznanike, ali i roditelje u odnosu na maloljetnike. To se možda može povezati sa njihovim iskustvima zlostavljanja i zanemarivanja u djetinjstvu. S druge strane, maloljetnici su izvijestili o povećanoj konzumaciji droga i alkohola, žrtve su im češće bili stranci, a za počinjenje djela u većem su broju koristili vatreno oružje. U istraživanju koje su proveli Heide, Solomon, Sellers i Heng Choon Chan (2010), djevojkama su žrtve češće bile mlađe osobe, posebice djeca mlađa od 5 godina, ženske žrtve i članovi obitelji. Češće su u počinjenju djela koristile nož ili su žrtvu ubile gušenjem te su bile uključene u ubojstva vezana uz sukob. Maloljetnicima su žrtve u većini slučajeva bili muškarci, stranci, u dobi od 14 do 34 godine, počinili su djelo vatrenim oružjem najčešće tijekom počinjenja drugog zločina.

Iz svega navedenog može se zaključiti da je prilikom kreiranja sveobuhvatnih intervjenskih programa s ciljem utjecaja na smanjenje ove vrste ubojstava, važno u obzir uzeti i specifične karakteristike te potrebe koje proizlaze iz spolnih razlika maloljetnih počinitelja. Pritom je vidljivo kako su muški i ženski maloljetnici vođeni različitom motivacijom prilikom počinjenja ubojstava, stoga zahtijevaju i različitu procjenu te postupanje. Ubojstva male djece počinjena od strane maloljetnica, mogu biti uzrokovana frustracijom, strahom od obaveza koje nosi briga za dijete jer maloljetnička trudnoća donosi niz psiholoških, socijalnih, obrazovnih, obiteljskih i financijskih izazova. S druge strane, žrtve muških počinitelja su uglavnom nepoznate osobe, a uz ubojstvo čine i druga kaznena djela, što se možda može objasniti nedostatkom empatije prema osobama koje ne poznaju. Žrtve promatraju kao sredstva na putu ostvarivanja vlastitih ciljeva ili kako bi iskazali svoju muškost. Intervencijski programi koji pomažu mladima s kriminalnom prošalošću u razvoju empatije i izgradnji prosocijalne slike o sebi, dokazano umanjuju instrumentalno nasilje (Heide, Roe-Sepowitz, Solomon i Chan, 2011). Prema istim autorima, škole također mogu imati značajnu preventivnu ulogu pomažući mladima u razvoju socijalnih vještina, vještina adekvatnog rješavanja sukoba, strategija upravljanja ljutnjom, empatije i tolerancije prema drugim ljudskim bićima.

5.5. Djeca kao počinitelji ubojstava

Govorimo li o mladim počiniteljima ubojstava ili „djeci“ počiniteljima, valja napomenuti da istraživači imaju različito mišljenje o dobnom rasponu ove skupine. Prema Zakonu o sudovima za mladež u Hrvatskoj je maloljetni počinitelj osoba koja je u vrijeme počinjenja kaznenog djela imala navršених 14, a nije navršila 18 godina života. Međutim, uzimajući u obzir proces odrastanja te utjecaj dobi na djetetov psihofizički, kognitivni i emotivni razvoj, navedeni zakon također razlikuje i kategorije mlađeg, odnosno starijeg maloljetnika. Pritom je mlađi maloljetnik osoba koja je u vrijeme počinjenja kaznenog djela navršila 14, a nije navršila 16 godina života, dok je stariji maloljetnik osoba koja je u vrijeme počinjenja kaznenog djela navršila 16, a nije navršila 18 godina života. Osim toga, isti Zakon definira i treću potkategoriju: mlađi punoljetnik, odnosno pojedinac koji je u vrijeme počinjenja kaznenog djela navršio osamnaest, ali ne i dvadeset i jednu godinu života. Temeljem ovako postavljenih dobnih granica, vidljivo je da Zakon nije primjenjiv na osobe mlađe od 14 godina (djecu) koje su u slučaju počinjenja kaznenog djela, prepuštene službama socijalne zaštite. Međutim, dob kaznenopravne odgovornosti, nije jednako definirana u različitim zemljama svijeta. Međunarodni standardi, kao što su Pekinška pravila, ističu konsenzus kojim je određena minimalna dob ispod koje se pretpostavlja da djeca nemaju kapacitet shvaćanja kršenja Kaznenog zakona (Kajser, 2019). U svijetu je i dalje prisutna rasprava o odgovarajućoj minimalnoj dobi kaznene odgovornosti, ali čini se da opći konsenzus obuhvaća razdoblje između 0–13 / 14 godina (pred adolescentne godine). Nacionalne statistike uhićenja FBI-a govore da je u 2013. svega 14 djece mlađe od 13 godina uhićeno zbog ubojstva, a samo ih je troje bilo mlađe od 9 godina (Cornell i Malone 2017). Takva su ubojstva rijetka, te predstavljaju manje od 1% svih počinjenih ubojstava u SAD-u (Hemenway i Solnick, 2017). S obzirom na tako nisku učestalost, malo je i podataka o ovoj podskupini počinitelja. Međutim, neki su istraživači ipak nastojali objasniti učinke dobi na počinjenje ubojstava maloljetnika. Shumaker i Prinz (2000) usporedili su bihevioralne, psihijatrijske i obiteljske predispozicije predadolescenata i adolescenata koji su počinili ubojstva. Obje su dobne skupine imale veliku prevalenciju sličnih čimbenika rizika, s osobito visokom razinom fizičkog / emocionalnog zlostavljanja i nestabilnosti u svom životnom okruženju (Shumaker i Prinz, 2000).

Iako nedavna istraživanja ukazuju na to da ubojice u predadolescenciji i u pubertetu imaju neke zajedničke osobine (Shumaker i Prinz, 2000), razlike između dviju skupina ne mogu se zanemariti. Fizički zdrava djeca mlađa od 9 godina koja su počinila ubojstvo, za razliku od starije djelece, obično u potpunosti ne razumiju koncept smrti (Heide, 1992). Nerijetko impulzivno reaguju na bijes, a uz to ne razumiju niti težinu posljedica svog ponašanja (Cornell i Malone 2017; Heide, 1999). Shumaker i Prinz (2000) također su uočili određene ključne razlike: predadolescenti se u većoj mjeri ponašaju okrutno prema drugoj djeci te je vjerojatnije da će imati negativan odnos sa svojim skrbnikom (Shumaker i Prinz, 2000). Oni obično ubijaju mlađu djecu tijeskom rasprave koja eskalira u fatalan čin nasilja (Cornell i Malone, 2017). Štoviše, mala djeca koja ubijaju često imaju teže konflikte i mentalne bolesti u odnosu na počinitelje adolescente (Heide, 1999). Hemenway i Solnick (2017) nastojali su izraditi odgovarajući sustav klasifikacije za ovu dobnu skupinu, koristeći pritom podatke iz 16 država o počiniteljima ubojstava u dobi 0-14 godina. Predložene kategorije uključuju (Hemenway i Solnick, 2017):

(a) Njegovatelj: u slučaju kada je dijete odgovorno za drugo dijete (obično bebu) te ga ubija vlastitom silom. Pripadnici ove kategorije obično nikada ne koriste pištolj, a ubojstva se uglavnom događaju unutar doma.

(b) Ubojstvo punoljetnog člana obitelji: najčešće roditelja ili bake/djeda. Kao i u prethodnoj kategoriji, i ova se ubojstva obično događaju unutar doma, međutim dijete pritom češće koristi oružje ili nož.

(c) Impulzivno reagiranje tijekom igranja.

Preostale dvije kategorije (d i e) uključuju ubojstva tijekom počinjenja drugog zločina. Primjećuje se da u tim slučajevima rijetko djeluju samostalno te ih se uglavnom povezuje sa članstvom u bandama.

Prema svemu navedenom, može se zaključiti da na pojavu ubojstava u kojima su počinitelji djeca, utječe niz različitih individualnih, obiteljskih i okolinskih teškoća te stresora. Naime, ne postoji jedinstven razlog zbog kojeg čine ovakve zločine, stoga je ovaj fenomen potrebno promatrati kroz set različitih čimbenika koji se vremenom akumuliraju te rezultiraju ubojstvom.

5.6. Školske pucnjave

U posljednja dva desetljeća, pucnjave u školama privukle su veliku medijsku pozornost, stvarajući dojam da su škole opasna i nesigurna mjesta. Međutim, trenutna statistika dokazuje da su takve pucnjave ipak relativno rijetke. Nekvasil, Cornell, Huang (2015) istraživanjem su dokazali da se u školama događa svega 0,3% ubojstava. Ona su češća unutar doma (52%) ili na ulicama (24%) (Nekvasil, Cornell, Huang, 2015). Usprkos tome, masovna ubojstva su tragični incidenti koji izazivaju značajan osjećaj straha u zajednici. Pritom je važno napomenuti da su adolescenti koji sudjeluju u školskim pucnjavama, jedinstvena podskupina s mnogim razlikama u odnosu na ostale maloljetne počinitelje ubojstava. Iako ne postoji profil ili skup rizičnih čimbenika koji su specifični za ovu populaciju počinitelja, određene su im karakteristike zajedničke (Vossekuil i sur., 2002). Maloljetnici koji čine takva djela tipično su bijeli muškarci (Gerard i sur., 2016; Vossekuil i sur., 2002); nasuprot visokim stopama mladih Afroamerikanaca koji su zastupljeni u ostalim maloljetnim ubojstvima. Vossekuil i suradnici (2002) proučavali su 41 počinitelja koji su bili odgovorni za 37 incidenata pucnjave u školi i otkrili da 44% uzorka živi s biološkim roditeljima te u obiteljima s dva roditelja. Druga istraživanja sugeriraju da obitelji ovih počinitelja karakterizira nedostatak nadzora i niska emocionalna bliskost (Gerard i sur. 2016). Takve počinitelje često opisuju kao "usamljene", a većina ih je u djetinjstvu bila žrtva zlostavljanja (Cornell i Malone, 2017; Gerard i sur., 2016). Vossekuil i sur. (2002) nalaze kako je čak 71% uzorka ranije zlostavljano. Osim toga, često su preokupirani nasiljem iako ih većina nema povijest nasilja prije incidenta pucnjave u školi (Gerard i sur., 2016; Vossekuil i sur., 2002). Mnogi od njih imaju povijest depresije te suicidalnih ideja i misli (Gerard i sur., 2016; Meloy i sur., 2001). U svojoj studiji, Vossekuil i sur. (2002) otkrili su da je 61% počinitelja u njihovom uzorku imalo povijest depresije, a 78% ima neki oblik samoubilačke ideje ili pokušaja samoubojstva vezano uz incident. Kao i kod drugih maloljetnih počinitelja ubojstava, istraživanja sugeriraju da većina počinitelja školskih ubojstava rijetko ima psihotična obilježja, čak i u vrijeme incidenta (Gerard i sur., 2016; Meloy i sur., 2001). Takve su pucnjave rijetko impulzivne, a češće pažljivo planirane od strane počinitelja (Meloy i sur. 2001; Gerard i sur., 2016; Vossekuil i sur. 2002). To dokazuju prijestupnici koji obično unaprijed prijete i upozoravaju da će počinuti djelo ili pišu bilješke u dnevnik, otkrivajući na taj način svoje nasilne namjere (Meloy i sur. 2001). Mnogo je slučajeva u kojima su ovi prijestupnici spomenuli svoje

nasilne planove barem jednoj osobi (Cornell i Malone, 2017; Gerard i sur., 2016). Na primjer, Vossekuil i sur. (2002) otkrili su da je 81% počinitelja u njihovom uzorku nekome reklo što planira. Osim toga, velika većina doživjela je neku vrstu poticajnog/pokretačkog događaja neposredno prije incidenta. Gotovo svi u Vossekuil i sur. (2002) uzorku (98%) doživjeli su veliki gubitak prije napada, uključujući percipirani neuspjeh ili gubitak statusa. Osim toga, brojni autori spominju i odbacivanje ili omalovažavanje počinitelja od strane školskih kolega (Cornell i Malone, 2017; Gerard i sur. 2016; Meloy i sur.,2001). Iako se u hrvatskoj literaturi i javnosti ne govori mnogo o ovom fenomenu, njegova ozbiljnost u Americi je očita. Naime proračun te države previđa milijune dolara za sigurnosne mjere školskih zgrada zbog uočenog rizika od pucnjave (Nekvasil, Cornell, Huang, 2015). Mnoge su škole uložile velike količine novca u zaštitarsko osoblje i sigurnosne mjere poput: detektora metala, elektroničkih brava na vratima, stakla nepropusnog na metke, sigurnosne video kamere itd., ali takve su mjere izuzetno skupe (Nekvasil, Cornell, Huang, 2015). Stoga je potrebno kreirati sveobuhvatne programe prevencije koje bi uz pojačane mjere sigurnosti utjecale na smanjenje školskih pucnjava.

5.7. Serijska ubojstva

Postoje različiti načini definiranja serijskih ubojstava. Ovaj pojam prvi puta spominju stručnjaci FBI-a za kriminalističko profiliranje početkom 1980-ih (Myers, 2004). Od tada, istraživači raspravljaju o broju žrtava potrebnih za utvrđivanje serijskog ubojstva. Pritom ih Geberth (1996) definira kao dva ili više zasebnih ubojstava u kojima pojedinac, djelujući samostalno ili uz tuđu pomoć, počini višestruka ubojstva u određenom vremenskom razdoblju, s prekidima između pojedinih ubojstava. Drugi autori pak smatraju kako bi kriterij minimalnog broja žrtava trebalo postaviti na tri (Hickey, 1997), četiri (Fox & Levin, 1998.), ili čak na pet (Dietz, 1986). Međutim, Geberthovu definiciju podupire i prvi Euklidov postulat: " Dvije točke određuju liniju ponašanja." To jest, ako dijete ili adolescent počini ne jedno, nego dva identična kaznena ponašanja, onda se to smatra dovoljnim za uspostavljanje obrasca (Myers, 2004). Prema podacima FBI-a, djeca i adolescenti u Sjedinjenim Američkim Državama počine oko sedam serijskih ubojstava godišnje (Myers, 2002). Taj podatak značajan je uz pretpostavku da će

većina serijskih ubojstava od strane djece i maloljetnika imati spolne elemente, kao što je to slučaj s odraslim počiniteljima (Geberth, 1996).

Myers (2004) je istražio šest slučajeva serijskih ubojstva djece i adolescenata u periodu od 150 godina u Americi. Tako mali uzorak nije nužno reprezentativan, ali treba u obzir uzeti i rijetkost ove pojave. Slučajevi u njegovoj studiji smatrani su serijskim ubojstvom ukoliko je maloljetnik počinio drugo, nepovezano ubojstvo u neko drugo vrijeme dok je još uvijek imao 18 godina, a postojali su dokazi da su ubojstva počinjena kako bi se udovoljilo njegovim sadističkim potrebama. Osim toga, kako bi se izbjeglo preklapanje definicija serijskih ubojstava sa slučajevima masovnih ubojstava, kod serijskih ubojstava treba doći do razdoblja „hlađenja“. Odnosno nužno je da ubojstva budu počinjena u vremenskom razmaku od 24 sata (Myers, 2004). Također, treba napomenuti da je kriterij dva ili više ubojstava počinjena u dobi do 18 godina sprječavao uključivanje određenih počinitelja ubojstava poput Petera Kurtena (rođen 1883.) i Edmunda Kempera (1948.), koji su započeli svoj uzorak sadističkih ubojstava kao maloljetnici. Peter Kurten ubio je u dobi od devet godina kad je ugušio dva dječaka dok se zajedno s njima igrao na splavi, ali ponovno je ubio tek sa 19 godina. Edmund Kemper je u dobi od 15 godina ubio djeda i baku u istom danu, ali nije ponovio svoje djelo sve do 23. godine (Hickey, 1997).

Prema rezultatima nekih istraživanja (Myers, 2004), prvo ubojstvo maloljetnici u prosjeku počine nedugo nakon navršene 14. godine. Većina njih ubila je samo dvije žrtve, a u 50% slučajeva najmanje jednu mušku žrtvu, što je veći postotak muških žrtava od očekivanog. Prema Myers (2002) kod ne serijski maloljetnih seksualnih ubojstava, 100% žrtava su žene, a i većina odraslih serijskih seksualnih ubojica odabire ženske žrtve. Također je primijećena neznatno veća prevalencija žrtava nepoznatih počinitelju (50%) kod serijskih ubojica u odnosu na maloljetne počinitelje seksualnih ubojstava (25%). Svaki maloljetni počinitelj ubojstva iz uzorka, počinio je jedno ili više seksualnih ubojstava, što potvrđuje njihove seksualne interese. Pritom je masturbacija najčešći seksualni čin počinjen na mjestima zločina (50%). Osim toga, svi su imali znakove seksualnog sadizma, što je također čest nalaz seksualnih i serijskih počinitelja ubojstava (Ressler i sur., 1988). Ispitivanje odnosa prema žrtvi u vrijeme počinjenja djela, pružilo je uvid u afektivno stanje počinitelja tijekom zločina. U najmanje dva slučaja bilo je prisutno grljenje, smijanje i uzbuđenje. Iz toga se može zaključiti kako su se počinitelji u vrijeme svojih zločina osjećali ugodno, a postoje i podaci o drugim slučajevima (Myers, 2004) koji upućuju na to da je

sadističko zadovoljenje bilo njihova glavna motivacija. Tome u prilog idu i mučenja (80%) ili seksualno sakaćenje (50%) njihovih žrtava (Myers, 2004). Neki stručnjaci smatraju da je bijes glavna motivacija za izvršenje serijskih ubojstava (Beauregard & Proulx, 2002), dok drugi smatraju da je to više povezano s traženjem uzbuđenja i nedostatkom empatije (Porter, Woodworth, Earle, Drugge, & Boer, 2003) ili čak postizanje euforije mučenjem ili ubijanjem (Myers, 2002). Prema Meloy i sur. (2001) na počinjenje serijskih ubojstava utječe kombinacija različitih čimbenika: opsesivni i sadistički interesi ili fantazije, oslabljena savjest u kontekstu psihopatske strukture ličnosti te neuropsihijatrijska ranjivost. Za razliku od odraslih serijskih ubojica, maloljetnici zbog svoje kognitivne i emocionalne nezrelosti, impulzivnosti, osjećaja ranjivosti te nedostatka kriminalne sofisticiranosti, brže završavaju svoju karijeru serijskih ubojstava (Myers, 2004). Naime, ona traje nekoliko mjeseci, a ne godina kao što je to obično slučaj kod odraslih počinitelja. Osim već ranije navedenih čimbenika, nedostatak prijevoza također je jedan od razloga zbog kojih "maloljetnička karijera" traje kraće (Myers, 2004). Naime, počinitelji pješake do mjesta zločina i od njega, stoga biraju žrtve koje su im geografski blizu što povećava vjerojatnost da će ih identificirati kao potencijalne osumnjičene (Myers, 2004).

Zaključno, malo je znanstvenih podataka o serijskim ubojstvima djece i adolescenata, stoga bi stručnjake koji naiđu na takve slučajeve trebalo poticati da o njima podnesu izvještaje (stupanj psihopatije, struktura ličnosti, način počinjenja djela, sadistička motivacija...). Međutim, teško je za očekivati da će u budućnosti postojati kontrolirane studije s razumnim veličinama uzoraka uzevši u obzir iznimnu rijetkost ove pojave.

5.8. Seksualna ubojstva

U posljednjem desetljeću, sve veća pažnja pridaje se maloljetničkim ubojstvima koja uključuju seksualne elemente ili su seksualno motivirana. Od kraja 1980-ih, napisano je više od 30 knjiga i članaka o odraslim i maloljetnim počiniteljima seksualnih ubojstava (Chan i Heide, 2009). Myers (2002) procjenjuje da svake godine maloljetnici počine devet seksualnih ubojstava. Iako se čini kao malen broj, takva ubojstva zbog svoje prirode djeluju alarmantno za javnost. Posebice jer su počinitelji u „nevinoj“ fazi svog života, a temeljem današnjih zakona, postoji velika vjerojatnost da će jednoga dana biti pušteni iz zatvora (Myers, 2002). Chan, Heide i Myers (2013) navode da

su maloljetnici bili odgovorni za otprilike 12% svih uhićenja zbog seksualnog ubojstva između 1976. i 2004. godine. Myers (2002) je također izvijestio da maloljetnici češće čine seksualna ubojstva bez sudionika; otprilike 70% ispitanika u njegovom uzorku od 16 maloljetnih počinitelja seksualnih ubojstava, djelo su počinili samostalno. Chan i Heide (2009) izvijestili su da su najvjerojatnije žrtve maloljetnih počinitelja seksualnih ubojstava djeca ili drugi maloljetnici. Na njihov obrazac odabira žrtava dijelom utječe i rasna pripadnost žrtava. Maloljetni bijelci pretežno ubijaju pripadnike vlastite rase; a maloljetni počinitelji seksualnih ubojstava koji su pripadnici crne rase ubijaju unutar vlastite rase i međurasno. Pritom se količina međurasnih ubojstava povećava sa starosti žrtava (Chan, Myers, & Heide, 2010). Chan, Heide i Myers (2013) utvrdili su da se i odabir oružja razlikuje prema rasnoj osnovi: maloljetni pripadnici bijele rase češće su koristili nož ili drugo oštro oružje, dok su afroamerički maloljetni počinitelji seksualnih ubojstava češće koristili vlastitu snagu (npr. ruke, noge). Promatrajući istospolna maloljetnička seksualna ubojstva, Myers i Chan (2012) utvrdili su da je 95% slučajeva u 30-godišnjem razdoblju ispitivanja obuhvaćalo muške počinitelje i muške žrtve; slučajevi maloljetnica koje ubijaju maloljetnice bili su rijetki. U slučajevima kada muški počinitelji ubijaju muškarce, žrtve su češće odrasle osobe, koje su poznanici ili prijatelji počinitelju, a u počinjenju djela koristili su kontaktno, hladno ili vatreno oružje. Myers (2002) je zaključio da kombinacija 10 čimbenika razlikuje maloljetne počinitelje ubojstava od maloljetnih počinitelja seksualnih ubojstava. Ti čimbenici uključuju: sadističke fantazije, smanjenu sposobnost osjećaja krivnje, psihopatsku strukturu ličnosti, povijest zlostavljanja u djetinjstvu, povijest nasilnog ponašanja i zabilježena ranija uhićenja, ali navodi kako to nisu jedini čimbenici. Prvu studiju sa velikim uzorkom počinitelja seksualnih ubojstava proveli su Hill i suradnici (2008) u Njemačkoj. Koristeći izvještaje psihijatrijskih sudova, istraživači su ispitali uzorak od 166 muškaraca počinitelja seksualnog ubojstva između 1945. i 1991. Jedanaest posto uzorka (19 počinitelja) djelo su počinili u vrijeme kada su bili maloljetni. Nitko od njih nakon puštanja iz zatvora nije počinio drugo ubojstvo (za tri je otpuštena počinitelja evidentiran novi pokušaj ubojstva). Autori su primijetili da je stopa nasilnog seksualnog recidivizma veća među prijestupnicima koji su počinili svoje prvo seksualno ubojstvo kada su bili mlađi od 21 godine i među onima koji su u zatvoru proveli manje od 15 godina. Stope recidivizma neseksualnog nasilnog ponašanja bile su veće među počiniteljima koji su prvi seksualni zločin počinili kao maloljetnici. Myers i sur. (2009) prvi su proveli istraživanje isključivo na uzorku maloljetnih počinitelja seksualnih

ubojstava, a sastojao se od 22 maloljetnika. Iako su žrtve u 8 od ovih slučajeva preživjele, počinitelji su uključeni u uzorak jer je njihova namjera bila ubiti žrtvu. Prosječna kazna koju su odslužili bila je 9,1 godina, a njihova prosječna dob nakon puštanja iz zatvora iznosila je 24 godine. Pet počinitelja (45%) po izlasku iz zatvora živjelo je u prosjeku 9 godina bez ikakvih osuda, dok je preostalih šest (55%) recidiviralo u prosjeku nakon 4,43 godine. Od tih šest recidivista, trojica su postali počinitelji serijskih seksualnih ubojstava. U prosjeku, serijski počinitelji seksualnih ubojstava, drugo seksualno ubojstvo počine nakon proteka 5,54 godina (dvojica su počinila ubojstvo jednom ili više puta prije uhićenja, a treći je uhvaćen za vrijeme počinjenja ubojstva). Ostala tri recidivista živjela su u zajednici prosječno 3,6 godina prije nego što su počinili novo neseksualno kazneno djelo; jedan je optužen za prodaju droge i nasilno odupiranje uhićivanju, a druga dvojica su prekršila odredbe uvjetnog otpusta. Istraživači su izvijestili da su recidivisti iskazali znatno veću razinu psihopatije od ne recidivista, a svi recidivisti koji su počinili dodatna seksualna ubojstva udovoljili su kriterijima seksualnog sadizma. Khachatryan, Heide, Hummel i Chan (2014) ispitali su mali uzorak maloljetnih počinitelja serijskih ubojstava koji su počinili seksualno orijentirana ubojstva početkom 1980-ih. Ti su prijestupnici optuženi ili za ubojstvo prvog stupnja, ubojstvo drugog stupnja, ili za pokušaj ubojstva. Prema rezultatima njihovog istraživanja, za razliku od podataka koje navode Myers i sur. (2009), nitko od počinitelja nakon puštanja iz zatvora nije počinio drugo ubojstvo. Međutim, u obzir treba uzeti vrijeme provedeno u zatvoru jer ono može utjecati na to hoće li počinitelj recidivirati ili ne, kao i na stupanj i vrstu recidiva (Khachatryan i sur., 2014). Naime, rezultati ukazuju na to da maloljetnici koji su izdržali duže kazne zatvora uglavnom počine manje kaznenih djela nakon puštanja na slobodu te ujedno i manje teška djela (Khachatryan i sur., 2014). Takvi se rezultati ne mogu pripisati uključenosti u tretmanske programe s obzirom da u institucijama u kojima su izdržavali kazne uglavnom nisu imali dostupne intervencije u obliku grupne terapije, obiteljske terapije, kognitivno-bihevioralnog tretmana i kontrole ljutnje, nego obrazovni programi i grupe za samopomoć, poput anonimnih alkoholičara. Autori stoga ističu drugo vjerojatnije objašnjenje niže stope recidivizma kod počinitelja koji su izdržavali duže kazne, a to je da su u trenutku puštanja na slobodu bili stariji i možda zreliji. Kako su nasilnici obično mlađi muškarci, puštanje na slobodu u starijoj dobi moglo je utjecati na njih na način da se ne uključuju u nasilje i druge vrste ozbiljnih zločina (Khachatryan i sur., 2014).

5.9. Homoseksualna seksualna ubojstva

Fenomen homoseksualnog ubojstva dokumentiran je širom svijeta proteklih stoljeća, a njegova pojava zabilježena je na svim kontinentima, osim na Antarktici (Myers, 2004). Unatoč tome, nedostaju rigorozno provedene znanstvene studije. Literatura o homoseksualnim ubojstvima u kojima su žene i počiniteljice i žrtve gotovo da i ne postoji, a posebice za djela koje su žene počinile bez pomoći muškog partnera (Hickey, 2006). Ipak, zabilježen je jedan slučaj u kojem su dvanaestogodišnjakinju kao taoca držale četiri vršnjakinje. Tokom zarobljeništva žrtvu su vezale konopom, mučile, tukle, izudarale, sodomizirale alatom i na kraju živu spalile. Motiv se temeljio na ljubomori i osveti. Naime 16-godišnja počiniteljica bila je ogorčena na žrtvu jer je stupila u homoseksualni odnos sa njenom djevojkom (Myers, 2004). Iako ih nema mnogo, postoji nekoliko studija koje pružaju određene podatke o homoseksualnim seksualnim ubojstvima od strane maloljetnika. Neki istraživači opisuju ta djela kao nasilnija od heteroseksualnih ubojstava: postoji veća vjerojatnost zadobivanja trauma glave, davljenja, brojnih ubodnih rana i nanošenja rana u većoj mjeri od onoga što je potrebno da bi se prouzročila smrt (Singh, Sharma, & Dhatarwal, 2005). Pretpostavljeno je da veći stupanj nasilja primijećen u nekim homoseksualnim ubojstvima (onima u kojima se počinitelj i žrtva međusobno poznaju i imaju emotivan sukob) može biti povezan s tim da su i žrtva i počinitelj seksualno agresivni (Singh i sur., 2005). Najveću specifičnu studiju o homoseksualnim ubojstvima prvi je proveo Geberth (2010) koji je sazeo 30 slučajeva uključujući 37 serijskih počinitelja ubojstava. Ti su prijestupnici optuženi za smrt gotovo 300 žrtava, a sumnja se da je broj žrtava još veći, stoga počinitelji ne predstavljaju tipičnog homoseksualnog seksualnog počinitelja ubojstva. Motivacija koja ih je nagnala da počine svoja djela uključivala je: sadomazohistički interes, homoseksualnu pedofiliju, požudu i pljačku. Prema Geberthu (2010) takvi počinitelji ubojstava mogu se svrstati u jednu od tri kategorije:

1. *Počinitelji koji isključivo ciljaju druge muške homoseksualne žrtve.*
2. *Homoseksualno orijentirani serijski ubojice koji napadaju heteroseksualne i homoseksualne osobe.*
3. *Muški pedofil te homoseksualni serijski ubojica koji napada mlade muške osobe i dječake.*

Nasuprot tome, Beauregard i Proulx (2007), koji su izvijestili o 10 slučajeva seksualnog ubojstva muških žrtava, predložili su sljedeća tri tipa počinitelja:

1. *Osvetnik*
2. *Seksualni grabežljivac*
3. *Neseksualni predator*

Najraniji dobro dokumentirani slučaj koji se dogodio u SAD-u je onaj Jesse Pomeroy iz Bostona iz 19. stoljeća. On je mučio i osakatio devetero djece, dvoje smrtno, sve do uhićenja u 14. godini, a osam njegovih žrtava bili su mladići (Myers, 2004). Osim toga, zabilježen je i slučaj 16-godišnjeg dječaka koji je oteo i mučio dva dječaka (slomio im je noge zbog sadističkog zadovoljstva), od kojih je jedan umro (Myers, 2004). Zapravo se vjeruje da su seksualni sadizam i poremećaji u ponašanju uobičajeni nazivnici većine maloljetnih seksualnih ubojstava (Myers, 2002; Myers, 2004).

Myers i Chan (2012) proučavali su podatke Dodatnih izvještaja o ubojstvima FBI-a u razdoblju od 1976. do 2005. Utvrdili su da je u tom vremenskom periodu zabilježeno 445 slučajeva maloljetničkih seksualnih ubojstava, a 93 od njih identificirano je kao homoseksualno (ili muški počinitelja - muška žrtva ili ženski počinitelj – ženska žrtva). Rezultati njihovog istraživanja ukazuju da se broj žrtava povećava s dobi počinitelja. Naime, samo 1% ubojstava počinili su 12-godišnjaci, dok je većina počinitelja (61%) u dobi od 16 ili 17 godina. Također je važno saznanje da su većina žrtava zapravo odrasli ljudi (62%), prosječne dobi od 31 godine, a ne njihovi vršnjaci. Nasuprot tome, žrtve maloljetnih seksualnih prijestupnika uglavnom su maloljetnici (Finkelhor, Ormrod i Chaffin, 2009). Međutim, kako bi se objasnio uzrok takvih razlika u odabiru dobi žrtve, potrebno je provesti dodatna istraživanja. Kao i u prethodnim studijama, počinitelj zločina obično poznaje svoju žrtvu. Naime najčešći odnos žrtve i počinitelja je prijateljski ili se međusobno poznaju (više od polovice slučajeva), a slijede ih stranci u otprilike jednoj trećini slučajeva (Myers i Chan, 2012). Što se tiče metode izvršenja djela, najčešće korišteno oružje bilo je kontaktno, hladno ili vatreno oružje. Autori su pritom uočili razlike u vrsti korištenog oružja s obzirom na starost žrtve. Dok su djeca ubijana kontaktnim oružjem, u nešto više od polovine slučajeva, vatreno oružje se koristilo za ubijanje adolescenata i odraslih

žrtava (Myers i Chan, 2012). Naime, logično je za očekivati da će adolescenti i odrasli pružiti veći otpor počiniteljevom napadu, a samim time je i on primoran koristiti oružje veće smrtnosti. Međutim, izbor oružja za ubojstva nije tako jednostavan te na njega utječe niz faktora: dostupnost oružja, smrtonosnost oružja, emocionalno stanje počinitelja, odnos prema žrtvi, motiv itd. (Drawdy i Myers, 2004). Osim toga, primijećeno je da su stope nasilja u obitelji znatno veće kod homoseksualnih nego u heteroseksualnim odnosima (Greenwood, Relf, Huang, Pollack, Canchola & Catania, 2002). S obzirom da je više od polovine žrtava u ovom uzorku od ranije poznato svojim počiniteljima, moguće je da na ta ubojstva utječe i fenomen pojačanog nasilja intimnih partnera u homoseksualnim interakcijama (Myers i Chan, 2012). O ovoj populaciji potrebno je još mnogo toga istražiti, a buduće studije trebale bi proširiti društveno razumijevanje i olakšati identifikaciju mladih u riziku od počinjenja seksualnih ubojstava kako bi se na takve zločine moglo djelovati i preventivno.

5.10. Ekstremističko nasilje

Radikalizacija maloljetnika postaje sve značajniji problem, kako u SAD-u i Velikoj Britaniji, tako i u drugim zemljama. Maloljetnici i mlađi punoljetnici sve češće se pridružuju terorističkim organizacijama, a mnogi od njih su u potrazi za osjećajem identiteta ili nastoje savladati uočenu nepravdu (Baker, Mitchell, & Tindall, 2007). Pritom novačenje provode karizmatični vođe ili očinske figure koje u mladima nastoje pobuditi gnjev uslijed socijalne nepravde te potaknuti idealističku strast prema onome što se tumači kao herojsko nasilje (Bizina i Grey, 2014).

Osim unutar terorističkih organizacija, odrasli mlade prisiljavaju na ekstremne oblike nasilja i u slučajevima dječjih vojnika (Human Rights Watch, 2008). Procjenjuje se da je 250 000 djece vojnika trenutno aktivno uključeno u borbe širom svijeta (Debchaudhury, 2014). Budući da su djeca često fizički ranjiva, lako ih je zastrašiti te su podložna psihološkim manipulacijama, obično čine poslušne vojnike (Human Rights Watch, 2008). Međutim, ti su maloljetnici oti, brutalno napadnuti i prisiljeni da se pridruže vojnoj jedinici. Ondje se od njih očekuje hladnokrvno nasilje, a u nekim slučajevima ubijaju i članove vlastite obitelji te prijatelje. Osim toga, djeca su također korištena i za samoubilačke misije, a djevojke su silovane ili date vojnim zapovjednicima kao "žene" (Human Rights Watch, 2008).

Za djecu koja uspiju napustiti takve oružane organizacije, rehabilitacija i reintegracija u zajednicu iz koje dolaze, mogla bi biti izuzetno teška. Iako rehabilitacija bivših dječjih vojnika uključuju liječenje posttraumatskog stresa, pružanje formalnog obrazovanja, ponovno ujedinjenje sa svojom obitelji i savjetovanje s ciljem neagresivnog izražavanja (Debchaudhury, 2014), maloljetnici mogu biti izloženi stigmatizaciji. Osim toga, često nemaju razvijene radne navike što im dodatno otežava pronalazak zaposlenja. Stoga je ključno pružiti im kontinuiranu podršku s ciljem olakšanja njihove reintegracije.

6. RECIDIV

U objašnjenju recidiva, koriste se brojne razvojne i teorije životnog puta. Unatoč značajnim razlikama u ta dva pristupa, ono što im je zajedničko je da zauzimaju opći statički ili opći dinamički pristup (Nagin i Paternoster, 2000; Blokland i Nieuwbeerta, 2006) u pogledu na recidivizam. Prema općem dinamičkom pristupu kriminalno ponašanje rezultat je međusobnog djelovanja trenutnih okolnosti i ranijih životnih iskustava (Blokland i Nieuwbeerta, 2006). Počinitelje promatra kroz složeniji individualni razvojni proces u odnosu na opći statički pristup, jer u obzir uzima i kontekstualne čimbenike, a ne samo „fiksne“ faktore. Ovaj pristup

prepoznaje, ali umanjuje značaj statičkih karakteristika pojedinca. Važni događaji i životne okolnosti, uglavnom neovisne o bilo kakvim statičkim osobnim karakteristikama koje proizlaze iz nekog formativnog razdoblja, mogu biti uzrok budućim zločinima (Blokland i Nieuwbeerta, 2006). Prema ovoj teoriji može se pretpostaviti da dinamički čimbenici rizika pozitivno utječu na recidiv maloljetnih počinitelja ubojstava. S druge strane, u skladu sa općim statičkim pristupom, osobe koji su se jednom u životu bavile kriminalnim ponašanjem, vjerojatnije tokom cijelog života nastave činiti zločine (Nagin i Paternoster, 2000). Ovaj pristup smatra da se antisocijalni obrazac ponašanja upornih kriminalaca može objasniti određenim „statičkim“ antisocijalnim karakteristikama, koje se mogu prepoznati još u njihovom ranom djetinjstvu poput nedostatka samokontrole ili psihopatskih karakteristika ličnosti (Nagin i Paternoster, 2000).

Recidivizam maloljetnih počinitelja ubojstava istražen je u svega devet studija u prvom desetljeću 21. stoljeća (Vries i Liem, 2011). Većina istraživanja proučavala je počinitelje paricida (Liem, 2013). Uzevši u obzir relativno rijetku incidenciju ove vrste ubojstava, razumljivo je da istraživanja obično analiziraju malen broj slučajeva (Heide, 1992). Osim toga, studije o recidivizmu maloljetnih ubojstava uglavnom su se oslanjale na uzorke iz Sjedinjenih Američkih Država, a malo ih je provedeno na europskoj populaciji (Liem, 2013). Osim već spomenutih ograničenja specifičnih za maloljetne počinitelje, ova istraživanja susreću se sa još jednim problemom. Naime, ne postoji opće prihvaćena definicija recidivizma kako za maloljetne tako ni za punoljetne počinitelje ubojstava. Neki stručnjaci definiraju ga kao opoziv probacije te ponovni povratak u zatvor (Heide i sur., 2001), dok drugi koriste širu definiciju: ponovno uhićenje radi bilo kojeg zločina nakon puštanja na slobodu (Duncan i Duncan, 1971). Možda upravo iz tog razloga, postoje velike razlike u stopama recidivizma. Naime prema Liem (2013) one se kreću od 0% pa sve do 65%.

Do danas postoje četiri istraživanja koja su analizirala recidivizam umjerenih do velikih uzoraka maloljetnih počinitelja ubojstava nakon njihovog puštanja iz sigurnosnih institucija. Hagan (1997) je pratio 20 muških maloljetnika osuđenih za dovršeno ubojstvo ili pokušaj ubojstva u periodu od 5 do 15 godina. Rezultati ukazuju da nitko od počinitelja nije počinio drugo ubojstvo, ali ih je 60% recidiviralo, a 58% recidivista počinilo je nova nasilna djela. Heide i sur. (2001) pratili su uzorak od 59 muških maloljetnika osuđenih za ubojstvo u pokušaju ili dovršeno ubojstvo koji su kaznu izdržavali u zatvoru za odrasle između 1982. i 1984 godine. Razdoblje

praćenja kretalo se od 1 do 16 godina, a autori su kao kriterij recidivizma koristili kršenje uvjetnog otpusta kao mjeru neuspješne reintegracije u zajednicu te ponovni povratak u zatvor zbog počinjenja novog kaznenog djela. Utvrdili su da je za 60% od 43 počinitelja koliko ih je pušteno iz zatvora, propisana nova zatvorska kazna nakon ponovnog počinjenja djela ili kršenja uvjetnog otpusta. Vries i Liem (2011) proveli su istraživanje na uzorku od 137 muških i ženskih nizozemskih maloljetnih počinitelja ubojstava uz razdoblje praćenja od 1 do 16 godina. Rezultati su pokazali da je 59% uzorka počinilo dodatne prekršaje nakon puštanja iz pritvora tijekom cijelog razdoblja praćenja. Tri posto svih kaznenih djela u recidivu bili su ili dovršeno ubojstvo (dva kaznena djela) ili pokušaj (16 slučajeva) ubojstva. Trulson, Caudill, Haerle i DeLisi (2012) ispitali su hoće li maloljetnici koji su počinili ubojstva vezana uz bande vjerojatnije recidivirati od ostalih maloljetnih prestupnika, uz period praćenja od 3 godine. Njihov se uzorak sastojao od 1.804 ozbiljnih i nasilnih muških počinitelja. Dobiveni rezultati govore da je veća vjerojatnost da će ponovno uhititi maloljetne počinitelje ubojstava (126 počinitelja) i to zbog kaznenog djela, u odnosu na počinitelje koji su počinili ubojstva koja nemaju veze sa djelovanjem bandi i u odnosu na one koji nisu počinili ubojstva. Međutim, autori nisu pružili podatke o postotku recidivista u uzorku.

Iako navedena istraživanja pružaju određene implikacije za daljnje djelovanje, potrebno je provesti dodatna istraživanja na većim uzorcima kako bi se mogle predložiti definitivne implikacije. Ono što je dakako zabrinjavajuće je činjenica da oko 88% maloljetnih počinitelja otpuštenih iz zatvora recidivira tijekom 30-godišnjeg perioda (Khachatryan, Heide i Hummel, 2016). Takav postotak uvelike premašuje brojke dobivene prethodnim istraživanjima o recidivizmu (u prosjeku oko 60%) koja su koristila kraće razdoblje praćenja (Hagan, 1997; Heide i sur., 2001; Vries i Liem, 2011). Prema istim autorima, zatvor nema odvrćajući učinak od kriminaliteta te sugeriraju da programi liječenja i rehabilitacije maloljetnih počinitelja ubojstva nisu adekvatni u zatvorima za odrasle. Drugo, čini se da na recidivizam ne utječe vrijeme provedeno u riziku ili težina kaznenog djela. Ne recidivisti u uzorku (Khachatryan i sur., 2016) su u većoj mjeri bili izloženi riziku u odnosu na recidiviste prije njihovog ponovnog uhićenja (otprilike 12 godina i 5 mjeseci, u usporedbi s 2 godine i 7 mjeseci), što sugerira da duže razdoblje provedeno u zajednici nakon puštanja iz zatvora ne povećava vjerojatnost recidiva (Khachatryan i sur., 2016). Treće, za razliku od rezultata Cornell i sur. (1987), prema ovom istraživanju, kriminalno usmjereni maloljetni počinitelji ubojstava, ne predstavljaju veći

rizik za zajednicu nakon puštanja na slobodu u odnosu na konfliktne maloljetne počinitelje (Khachatryan i sur., 2016). Konačno, rezultati sugeriraju da same okolnosti ubojstava ne utječu na to hoće li maloljetnik biti prijevremeno otpušten iz zatvora, niti na vrijeme izdržavanja zatvorske kazne. Stoga bi sudovi trebali biti oprezniji u stavljanju velikog naglaska na okolnosti djela prilikom donošenja odluka o izricanju kazne. Osim toga, maloljetnici koji čine ubojstva orijentirana na zločin (konfliktni) ne moraju nužno biti strože kažnjeni od ubojica orijentiranih na sukobe, i obrnuto (Khachatryan i sur., 2016).

7. TRETMAN

Kao što je već spomenuto ranije u tekstu, postotak maloljetnih ubojstava relativno je nizak, ali takva djela imaju značajne negativne posljedice na individualnom, obiteljskom i društvenom planu. Upravo iz tog razloga, ključno je razvijati programe prevencije, tretmana i postpenalnog prihvata takvih počinitelja, uzimajući u obzir njihova kognitivna, psihološka i neuropsihijatrijska obilježja te obiteljske i socijalne prilike. Intervencije koje se trenutno koriste često nisu terapijski utemeljene, nedostaju im empirijski dokazi uspješnosti ili nisu prilagođene karakteristikama počinitelja (Heide, 2003). Mnogi stručnjaci koji rade u praksi, dijele mišljenje da maloljetni počinitelji u velikoj mjeri iskazuju antisocijalne osobine ličnosti te stoga ne odgovaraju na

formalne intervencije (Heide, 2003). Međutim, ta pretpostavka nije točna jer mnogi od njih nemaju antisocijalnu strukturu ličnosti niti značajnu nasilnu ili delinkventu prošlost (Myers, 1992). Sumirajući literaturu, Myers (1992) se fokusirao na četiri glavna područja: psihoterapiju, psihijatrijsku hospitalizaciju, institucionalni smještaj te korištenje psiho farmakoloških sredstava. Osim toga, primijetio je da se, unatoč prisutnosti takvih opcija prilikom sankcioniranja, maloljetnici češće suočavaju sa zakonskim kaznama kao na primjer: zatvor, probacija ili društveno koristan rad, a posebice ako je riječ o starijim maloljetnicima.

7.1. Psihoterapija

Primjena psihoterapije u radu s maloljetnim počiniteljima ubojstava, prihvaćena je kao značajna dodatna intervencija, koja često može poslužiti kao primarni način liječenja (Hernandez, Ferguson i Kennedy, 2020). Preliminarni podaci sugeriraju da psihoterapija može biti učinkovit tretman za mlade s poremećajem u ponašanju koji udovoljavaju dijagnostičkim kriterijima za nediferencirani somatoformni poremećaj, ranije su bili u emotivnom odnosu sa žrtvom te imaju suicidalne ideje i misli (Myers,1992). Pritom se maloljetnike često uključuje u umjetničke programe ili art terapiju te grupne programe koji se smatraju važnom komponentom liječenja ove populacije. Maloljetnici koji mogu profitirati od ovakvih intervencija su zrelije osobe, a posebice oni sa kapacitetom za samopromatranje, introspekciju i razvijanje emocionalnih odnosa s drugim. S druge strane, nije namijenjena za one sa nižim stupnjem inteligencije, ograničenim uvidom te agresivnim obrascima ponašanja (Heide, 2003). Persons (2009) smatra da bi takva terapija mogla biti izravniji i pristupačniji put do afektivnog života ozbiljnih delinkvenata te do nekih uzročnih čimbenika njihove delinkvencije. Uz to, art terapija maloljetnicima može biti zanimljivija od tipičnih pristupa liječenju, što bi moglo rezultirati njihovim većim sudjelovanjem u terapiji i manjim otporom liječenju. Upravo iz tog razloga, promatrao je 46 ozbiljno delinkventnih, institucionaliziranih maloljetnika koji su bili uključeni u individualnu i grupnu art-terapiju tokom perioda od 32 mjeseca u Kazneno-popravnom centru za maloljetnike Beaumont (BJCC) u Virginiji (Persons, 2009). Program je zamišljen kao važna nadogradnja programima liječenja maloljetnika koji su u psihijatrijskoj jedinici u objektu u kojem se nalaze najteži prijestupnici u Virginiji. Maloljetnici su izjavili da im je art terapija ublažila stres,

smanjila dosadu, povećala samopouzdanje, poboljšala sposobnost koncentracije i povećala toleranciju na frustraciju te su imali dobre reakcije na ohrabrenje (Persons, 2009). Rezultati ovog istraživanja pokazuju su da se art-terapija bavi pitanjima identiteta, potrebom za sigurnošću, potrebom za slobodom i zabavom, potrebom za idealnim roditeljskim odnosima, potrebom za pripadnošću i naklonošću, erotskim i seksualnim potrebama, problemima depresije, traumama iz djetinjstva i duhovnim potrebama (Persons, 2009). Međutim, biti će potrebna dodatna istraživanja kako bi se utvrdilo je li art terapija adekvatan čimbenik koji pomaže u smanjenju recidiva.

Neke od studija slučaja koje pokazuju pozitivne reakcije na psihoterapiju, uglavnom su temeljene na psihodinamskom pristupu koji naglašava važnost empatije i terapijskog odnosa (Myers, 1992). Za pozitivne terapijske ishode, obično treba vremena, čak i u slučajevima kada se radi sa onima koji su podložni psihoterapiji. Razlog tomu je što su maloljetnici uglavnom odgajani u kaotičnom i nasilnom okruženju pa im treba duže da bi stekli povjerenje u terapeuta te izgradili kvalitetan radni odnos (Myers, 1992).

7.2. Psihijatrijska hospitalizacija

Psihijatrijska hospitalizacija češće se koristi u slučajevima kada su počinitelji djeca ili mladi maloljetnici jer se smatra da djela čine uslijed psihičke uznemirenosti ili pod pritiskom okoline dok se za starije maloljetnike smatra da su antisocijalni sa izraženim kriminalnim sklonostima stoga ih rjeđe uključuju u tretmanske intervencije (Heide, 2003), osim ukoliko se pokaže da su psihotični, ako i dalje imaju ubilačke ideje, misli i planove te im je potrebno intenzivno psihofarmakološko liječenje (Heide, 2003). Mentalno zdravlje u maloljetničkim zatvorima i odgojnim zavodima, kao i zatvorima za odrasle, obično je narušeno uslijed financijskih ograničenja i ograničene svijesti o psihološkim potrebama ove populacije (Heide, 2003). No, bolničko liječenje kliničarima pruža optimalno okruženje za sveobuhvatnu procjenu rizičnih čimbenika koji su mogli pridonijeti počinjenju kaznenog djela, mogućnosti za buduće nasilno ponašanje te razumijevanje obiteljskog konteksta počinitelja (Myers 1992). Takva evaluacija ne bi bila jednako učinkovita ukoliko bi se provodila ambulantno, u maloljetničkom zavodu ili zatvoru (Myers, 1992). Upravo iz tog razloga, nekoliko autora se zalaže za psihijatrijsku

hospitalizaciju kao prvu fazu liječenja (Myers, 1992; Heide, 2003). Osim toga, takvo liječenje može biti posebno učinkovito u stabiliziranju mladih, preusmjeravanju njihovih ubojitih nagona i smanjenju bilo kakvih unutarnjih sukoba. Pfeffer (1980) je predstavila članak na ovu temu opisujući liječenje maloljetnih počinitelja ubojstava kao „dugo i intenzivno“, u kojem prolaze kroz niz reakcija poput: depresije, poricanja, intenzivne tjeskobe itd. Autorica zagovara holistički pristup te kao terapijske ciljevi naglašava: jačanje funkcioniranja ega, preusmjeravanje ubilačkih impulsa i smanjenje sukoba između roditelja i počinitelja. Intervencije su usmjerene na pomaganje mladima u stjecanju vještine inhibiranja impulsa te uvida u ozbiljnost posljedica njihovih djela. Osim toga, psihijatrijske ustanove često u sklopu liječenja pružaju mogućnost uključivanja u obrazovne programe što se smatra jednim od ključnih aspekata intervencije s obzirom na ranije utvrđene visoke stope poteškoća u učenju i deficita pažnje (Myers, 1992). Također, bolnica nudi i priliku za modeliranje u kojem osoblje igra ulogu empatičnih i ne destruktivnih roditelja, često mnogo drugačije od onoga na što su počinitelji navikli u vlastitoj obitelji (Myers, 1992). Iz navedenog se može zaključiti da bolničko osoblje ima zahtjevnu ulogu. Posebice ako se uzme u obzir da se radi o populaciji koja je često u otporu te sporije napreduje tokom tretmana. Pfeffer (1980) stoga smatra da terapeutima i ostalom bolničkom osoblju treba osigurati potrebno obrazovanje kako bi stekli resurse nužne za suočavanje sa vlastitim strahovima i anksioznošću koji se mogu javiti u radu sa ovom populacijom. Pritom je uznemirenost više osobne prirode te se odnosi na strah za vlastitu sigurnost terapeuta što se može smatrati opravdanim, uzevši u obzir karakteristike maloljetnih počinitelja (Pfeffer, 1980).

7.3. Institucionalni smještaj

Maloljetnici su često nakon počinjenja ubojstva smješteni u instituciju, a nerijetko je to i jedini oblik „tretmana“ koji im se pruža (Myers, 1992). Takva okruženja, kao što je ranije navedeno, ne osiguravaju adekvatne zdravstvene usluge zbog nedovoljnih resursa i nerazumijevanja terapijskih potreba populacije (Myers, 1992; Heide, 2003). Neki od istraživača izrazili su zabrinutost jer institucionalni programi naglašavaju kontrolu ponašanja i konformizam sa institucionalnim režimom kao mjerilom napretka i uspjeha, umjesto individualiziranog i specijaliziranog postupanja s mladim počiniteljima (Myers, 1992; Heide, 2003). Iznenađujuće,

velik broj istraživanja ukazuje da je institucionalni smještaj djelotvoran uzevši u obzir znatan broj maloljetnika koji po izlasku iz institucije nisu recidivirali (Myers, 1992).

Myers (1992) je sažeo čimbenike koji mogu objasniti takve rezultate, a oni uključuju:

1. Vrijeme provedeno u instituciji omogućava nastavak procesa maturacije te razvoja neuroloških struktura, kognitivnih te emocionalnih vještina, omogućavajući tako mladima da razviju kontrolu impulsa, regulaciju emocija i vještine suočavanja.
2. Pružanje sigurnog okruženja tijekom kritičnih razdoblja u kojima će mladi moći „prerasti“ delinkventna ponašanja.
3. Utjecaj terapijskog okruženja na strukturu osobnosti maloljetnika.
4. Za neke je čin ubojstva bio jednokratni događaj uzrokovan neprirodnim okolnostima i/ili psihološkim teškoćama.

Gardiner (1976) je analizom 10 slučajeva maloljetnih počinitelja ubojstava, identificirao još neke čimbenike institucionalizacije koji mogu pridonijeti njenom pozitivnom ili negativnom ishodu. Pritom navodi: stjecanje zvanja, uspostavljanje smislenih odnosa, postojanje sustava socijalne podrške te izbjegavanje povratka u prijašnje destruktivno okruženje, što se pokazalo ključnim za njihovu učinkovitu reintegraciju u društvo. Sorrells (1981) je izrazio zabrinutost zbog toga što korekcijski programi naglašavaju ponašajne intervencije (poštivanje autoriteta, red i kontrolu impulsa) te grupni konformizam. Mladi sa značajnim potencijalom za kasnije nasilno ponašanje, često uspješno prolaze programe, ali bez stvarne promjene u karakteru i ponašanju. Osim toga, naglašava kako takve intervencije moraju odgovoriti na emocionalne potrebe maloljetnika, a glavni bi im cilj trebao biti podučavanje empatije.

Hoogsteder , Kuijpers , Stams, Horn, Hendriks, i Wissink (2014) proveli su kvazi-eksperimentalno istraživanje učinkovitosti Terapije regulacije agresije (Re-ART), nizozemske intervencije namijenjene maloljetnicima u dobi od 16 do 21 godine. Cilj Re-ART-a je smanjiti ozbiljno agresivno ponašanje pomoću kognitivnih spoznaja, bihevioralnog pristupa u kombinaciji s dramskim terapijskim tehnikama i tehnikama svjesnosti. Re-ART se razlikuje od ostalih intervencija u području mentalnog zdravlja u kaznenopravnim ustanovama po svojoj kombinaciji individualne terapije i grupnog treninga te fleksibilnosti u prilagođavanju intenziteta i sadržaja tretmana prema specifičnim individualnim potrebama maloljetnih delinkvenata

(Hoogsteder i sur., 2014). Rezultati ukazuju da nasilni adolescenti koji su počinili kaznena djela mogu biti uspješno liječeni, barem kratkoročno, kako je izmjereno raznim skalama, ocjenama osoblja i institucionalnim ponašanjem (Hoogsteder i sur., 2014). Učinci na vještine povezane s agresijom i iracionalne spoznaje bili su veći kada ih se procjenjivalo samoiskazom adolescenta nego što je to izvijestilo zatvorsko osoblje. Re-ART je procijenjen u okruženju u kojem se inače primjenjuje, stoga se rezultati vjerojatno mogu generalizirati i u druge popravne (stambene) ustanove. Preporuča se (Hoogsteder i sur., 2014), međutim, tumačenje rezultata s rezervom, jer je ovo prva studija o učinkovitosti Re-ART-a s relativno malim uzorkom. Bez obzira na ova ograničenja, postojeća studija pokazuje da Re-ART dovodi do smanjenja rizika maloljetnika od recidiva i agresivnog ponašanja i poboljšava vještine suočavanja i iracionalne spoznaje (Hoogsteder i sur., 2014).

7.4. Psihofarmakološko liječenje

Istraživači pretpostavljaju da više različitih neuroloških procesa i bioloških stanja utječe na pojavu maloljetničkih ubojstava (Heide, 2003) uključujući genetske utjecaje, neurofiziološke abnormalnosti, neispravan rad neuroprijenosnika te steroidnih hormona (Roth, 1994). Myers (1992) je izvijestio da je, unatoč nedostatnom istraživanju, psihofarmakološka terapija preporučena intervencija u radu sa maloljetnim počiniteljima ubojstava. Indikacije za upotrebu ovog tretmana mogu uključivati nemogućnost kontrole impulsa koja uzrokuje agresiju i nasilje, privremeno popuštanje kontrole ega nad ubojitim impulsima te iskazivanje simptoma sličnih psihotičnim epizodama (Scott, 1999). Ukoliko se koriste kao jedna od komponenata, a ne kao jedina vrsta liječenja, mogu se smatrati odgovarajućom intervencijom za mlade koji imaju određen mentalni poremećaj za koji postoji vjerojatnost da će dobro odgovoriti na lijekove, poput hiperaktivnog poremećaja s deficitom pažnje (Scott, 1999). Osim toga, valja naglasiti da je dugotrajna primjena psihotropnih lijekova najprikladnija za mlade koji su teško psihički bolesni, dok je kratkotrajna primjena lijekova protiv anksioznosti preporučljiva u slučajevima kada su mladi počinili ubojstvo zbog međuljudskih sukoba (Bendek i Cornell, 1989). Gurnani i sur. (2016) iznose preporuke o primjeni farmakoterapije u radu sa agresivnom i nasilnom

djecom, a neke od njih mogu se primijeniti i u radu s maloljetnim počiniteljima ubojstava. Naime, istraživači ističu važnost razlikovanja impulzivne i planirane agresije, jer planirana u pravilu slabije reagira na farmakoterapiju (Gurnani i sur., 2016). Ta je preporuka značajna i u kontekstu razlikovanja maloljetnika prema vrsti ubojstava koje su počinili. Psihofarmaci koji se koriste u liječenju agresivnog i nasilnog ponašanja uključuju psihostimulanse, stabilizatore raspoloženja te atipične antipsihotike koji se ponekad propisuju simultano (Gurnani i sur., 2016). Slično tome, Bendek i sur. (1989) prezentirali su četiri klase lijekova koji se mogu smatrati značajnim u liječenju maloljetnih počinitelja ubojstava: anksiolitici, antidepresivi, stabilizatori raspoloženja i antipsihotici. Lewis, psihijatar koji je proučavao nasilne maloljetnike više od dva desetljeća, naglašava da su intervencije najuspješnije kada su usmjerene na specifičnu psihopatologiju, a ne na agresiju kao takvu (Yeager i Lewis, 2000). Osim nasilnog i agresivnog ponašanja, afektivni i organski poremećaji također dobro reagiraju na farmakološki tretman. Antipsihotici se primarno primjenjuju za liječenje psihotičnih simptoma maloljetnih počinitelja ubojstava, a posebno kod osoba koje progresivnim ponašanjem odgovaraju na halucinacije ili zablude. U slučaju organskih oštećenja, terapija uključuje: neuroleptike, litij i propranolol (Myers, 1992). Gurnani i sur. (2016) ističu da, iako farmakoterapija može pomoći u liječenju takvih ponašanja, mladi često otporno (ili djelomično otporno) reagiraju na lijekove, neovisno o tome primjenjuju li se oni kao monoterapija ili kao kombinirani tretman. Pritom, navode da je to tipično za mlade koji imaju rani početak ozbiljnih simptoma, komorbiditet te brojne psihosocijalne rizične čimbenike (Gurnani i sur., 2016). Osim što su određene skupine počinitelja otporne na djelovanje psihofarmaka, valja spomenuti i lijekove koji sami po sebi nisu pokazali učinkovitost u liječenju nasilnih adolescenata. To uključuje: beta i alfa adrenergičke blokatore, antiepileptike, blokatore kalcijevih kanala i androgenih receptora (Bendek i sur., 1989). U odnosu na mlade koji su počinili ubojstvo tijekom počinjenja nekog drugog kaznenog djela, primjenu lijekova treba pažljivo razmotriti u kontekstu moguće povijesti zlouporabe ili ovisnosti.

Myers (1992) je tvrdio da svaka od ove četiri različite intervencije može igrati važnu ulogu u liječenju mladih počinitelja ubojstava. Savjetovao je da planiranje učinkovitog postupanja treba uključiti sve potencijalne čimbenike koji dovode do ubojstva, uključujući: procjenu počinitelja i obiteljskog sustava. Osim toga, navodi da intervenciju treba usmjeriti i na zlouporabu sredstava

ovisnost te neuropsihijatrijsku ranjivosti (npr. jezične poremećaje, teškoće u učenju, psihomotorne napade).

8. ZAKLJUČAK

Maloljetnička ubojstva čine mali udio u ukupnoj statistici ubojstava, ali to ne umanjuje ozbiljnost njihovih posljedica, kako za žrtvu, tako i za budući život maloljetnih počinitelja. Upravo iz tog razloga, cilj ovog rada bio je utvrditi aktualne spoznaje o opsegu fenomena ubojstava počinjenih od strane maloljetnika na svjetskoj, europskoj i hrvatskoj razini te analizirati njihovu fenomenologiju i etiologiju uz prikaz postojećih tretmanskih intervencija koje se primjenjuju u radu sa maloljetnim počiniteljima ubojstava.

Maloljetnička ubojstva već su dugo predmet deskriptivnih studija temeljenih na malim kliničkim uzorcima. Pritom su kliničari u psihijatrijskim okruženjima isticali prisutnost psihopatologije, dok su kliničari u korektivnim ili forenzičkim okruženjima skretali pažnju na poremećaje ličnosti i ponašajne probleme. Povijesno gledano, teoretičari su fenomen nastojali objasniti i brojnim drugim čimbenicima poput: shizofrenije, oštećenja mozga, disocijativnih stanja, teškog seksualnog i / ili fizičkog zlostavljanju itd. Međutim, niti jedan od tih čimbenika nije vrijedio za cjelokupnu populaciju počinitelja. Naime, kako bi se donijeli konačni zaključci o etiološkim čimbenicima koji su povezani sa ubojstvima mladih, nužno je provoditi longitudinalne studije. Stoga se danas više pozornosti usmjerava na utvrđivanje razlika između pojedinih skupina maloljetnih počinitelja te na identificiranje njihovih razvojnih putova, profila ličnosti i okolinskih čimbenika koji mogu povećavati rizik od nasilnih ishoda.

U nizu studija predložena je kategorizacija maloljetnih počinitelja ubojstava u jednu od tri skupine: psihotični, konfliktni ili prijestupnici. Međutim, ovako opisane kategorije potrebno je promatrati kao razvojno – mentalne puteve s obzirom da put podrazumijeva karakteristike počinitelja i okolinske čimbenike koji djeluju tijekom vremena. Najčešće korišten put je onaj motiviran zločinom. Naime, u tom slučaju počinitelj ubojstvo vrši tijekom nekih drugih kriminalnih aktivnosti, poput pljačke ili provale, silovanja, prodaje droge itd. Nasuprot tome, počinitelji ubojstava na konfliktnom putu obično ubijaju prijatelje ili članove obitelji u kontekstu tekućeg spora ili sukoba. Njihovi su slučajevi rjeđi, ali o njima mediji najčešće izvještavaju. I na kraju, mala skupina psihotičnih prestupnika počinu ubojstva pod utjecajem deluzija ili halucinacija. Počinitelji na ova tri puta međusobno se razlikuju u okolnostima kaznenih djela te u ranijoj prilagodbi, uključujući prethodnu delinkvenciju i nasilje, narušene obiteljske prilike, zloupotrebu sredstava ovisnosti i prilagođavanje školi.

Osim ranije spomenute kategorizacije počinitelja prema obilježjima kaznenog djela, maloljetnička ubojstva mogu se razlikovati i temeljem drugih karakteristika poput spola ili dobi. Naime, maloljetnice počine manje od 1% ubojstava, ali njihovi postupci često privlače značajan javni interes. One također rjeđe koriste oružje, ali češće koriste nož u usporedbi s maloljetnicima, a njihova ubojstva često su motivirana međuljudskim sukobom sa žrtvom te češće ubijaju članove obitelji i intimne partnere nego strance. Otprilike jednako rijetka su i ubojstva u kojima su počinitelji djeca. Njihovi postupci uglavnom predstavljaju nenamjerne tragične ishode izražavanja frustracije i bijesa, u namjeri da naude, a ne da ubiju svoje žrtve. Takva djeca obično ubijaju mlađu djecu tokom svađe koja eskalira u fatalan čin. U radu se iznose i aktualne spoznaje o specifičnoj vrsti ubojstava - paricidu, ubojstvu roditelja ili bliske osobe. Tipičan paricid predstavlja odgovor na roditeljsko zlostavljanje. Naime, u mnogim slučajevima mladi su doživjeli dugotrajno i dosljedno emocionalno zlostavljanje, dok opsežno fizičko zlostavljanje nije nužno prisutno te se može odraziti i kroz blaže oblike tjelesnog kažnjavanja. Također, kazneno djelo ne događa se uvijek za vrijeme rasprave nego i planirano kako bi se počinitelj oslobodio situacije zlostavljanja.

Uzevši u obzir sankcioniranje maloljetnika u Hrvatskoj, logično je za očekivati da će se svi počinitelji u nekom trenutku svoga života vratiti u zajednicu. Stoga nizak postotak maloljetničkih ubojstava opisan u literaturi, ne umanjuje njihov rizik od negativnih posljedica na individualnoj, obiteljskoj i društvenoj razini. Također, studije recidivizma ukazuju da će više od polovice maloljetnih počinitelja nakon izlaska iz institucije počiniti neki zločin u budućnosti.

Upravo iz tog razloga, ključna je primjena adekvatnih terminskih intervencija. Međutim unatoč prisutnosti psihoterapije, psihijatrijske hospitalizacije, institucionalnog smještaja i psihofarmakoloških intervencija, češće se primjenjuju zatvorske sankcije, kazna uvjetnog zatvora te rad u zajednici, a naročito u slučaju starijih adolescenata. Stoga je za uspješnu rehabilitaciju maloljetnih počinitelja ubojstava presudno daljnje provođenje istraživanja, uključujući povećanu upotrebu rigoroznijih metodoloških nacrti i veće uzorke, a posebice u područjima etiologije, prevencije i tretmana.

9. LITERATURA

1. Aebi, M. F., Akdeniz, G., Barclay, G., Campistol, C., Caneppele, S., Gruszczynska, B., Harrendorf, S., ..., Chris G. Lewis, Savona, E., Smit, P., (2014) *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2014*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control. Posjećeno 10. srpnja 2020. https://serval.unil.ch/resource/serval:BIB_7C7C3F8B05BF.P001/REF.pdf
2. Baker, K., Mitchell, J. i Tindall, B. (2007). Combating Islamic terrorism in Europe. *American Diplomacy*. Preuzeto 17. srpnja 2020. s <http://americandiplomacy.web.unc.edu/2007/11/combating-islamic-terrorism-in-europe/>
3. Beauregard, E. i Proulx, J. (2002). Profiles in the offending process of nonserial sexual murderers. *Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 46(4), 386–399. Preuzeto 13. srpnja 2020. s <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0306624X02464002>
4. Beauregard, E. i Proulx, J. (2007). A classification of sexual homicide against men. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 51(4), 420–432. Preuzeto 22. lipnja 2020. s <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0306624X19834419>
5. Bendek, E. P. i Cornell, D. G. (1989). Clinical presentations of homicidal adolescents. U E.P. Benedek i D. G. Cornell (ur.), *Juvenile homicide* (pp. 37–57). Washington, DC: American Psychiatric Press. Preuzeto 20. srpnja 2020. s <https://www.ncjrs.gov/App/abstractdb/AbstractDBDetails.aspx?id=123949>
6. Bender, L. (1959). Children and adolescents who have killed. *American Journal of Psychiatry*, 116(3), 510-513.
7. Bizina, M. i Gray, D.H. (2014). Radicalization of youth as a growing concern for counter-terrorism policy. *Global Security Studies*, 5(1), 72–79. Posjećeno 11. lipnja 2020. <http://globalsecuritystudies.com/Bizina%20Youth-AG.pdf>
8. Blokland, A. i Nieuwebeerta, P. (2006). *Developmental and Life Course Studies in Delinquency and Crime: A Review of Contemporary Dutch Research*. The Hague: Boom Juridische Uitgevers.

9. Braga, A.A. i Weisburd, D.L. (2015). Focused deterrence and the prevention of violent gun injuries: Practice, theoretical principles, and scientific evidence. *Annual Review of Public Health*, 36(1), 55–68. Posjećeno 7. svibnja 2020. <https://www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev-publhealth-031914-122444>
10. Brković, A.D. (2011). *Razvojna psihologija*. Čačak: Svetlost. Posjećeno 2. srpnja 2020. http://moodle.f.bg.ac.rs/file.php/151/Resursi_Opsta_andragogija_/Literatura_za_vezbe_/Razvojna_psihologija_Brkovic.pdf
11. Brtvić, D., Urlić, I. i Definis – Gojanović, M. (2006). Juvenile Perpetrators of Homicides and Attempted Homicides – A Case Control Study. *Collegium antropologicum*, 30(1), 143-147. Preuzeto 7. travnja 2020. s <https://hrcak.srce.hr/8904>
12. Buljan Flander, G. (2013). Adolescencija – izazovi odrastanja. *Lađa*, 4(3), 2-6. Posjećeno 16. lipnja 2020. https://issuu.com/glaskonc/docs/001361_004
13. Busch, K. G., Zagar, R., Hughes, J. R., Arbit, J. i Bussell, R. E. (1990). Adolescents who kill. *Journal of Clinical Psychology*, 46(1), 472-485.
14. Chan, H.C.O. i Heide, K.M. (2009). Sexual homicide: A synthesis of the literature. *Trauma, Violence, & Abuse*, 10(1), 31-54. Preuzeto 14. srpnja 2020. s <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19056687/>
15. Chan, H.C.O., Heide, K.M. i Myers, W.C. (2013). Juvenile and adult offenders arrested for sexual homicide: An analysis of victim–offender relationship and weapon used by race. *Journal of Forensic Sciences*, 58(3), 85-89. Posjećeno 3. kolovoza 2020. https://www.researchgate.net/publication/Juvenile_Sexual_Homicide
16. Chan, H.C.O., Myers, W.C. i Heide, K.M. (2010). An empirical analysis of 30 years of U.S. juvenile and adult sexual homicide offender data: Race and age differences in the victim-offender relationship. *Journal of Forensic Sciences*, 55(5), 1282-1290. Preuzeto 18. lipnja 2020. s <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1556-4029.2010.01448.x>
17. Chung, H. L. i Steinberg, L. (2006). Relations between neighborhood factors, parenting behaviors, peer. *Clinics of North America*, 42(2), 319-31. Preuzeto 11. srpnja 2020. s <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/16569170/>
18. Corder, B. F., Ball, B. C., Haizlip, T. M., Rollins, R. i Beaumont, R. (1976). Adolescent parricide: A comparison with other adolescent murder. *American Journal of Psychiatry*.

- 133(1), 957-961. Preuzeto 1. srpnja 2020. s <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0306624X02239272>
19. Cornell, D. G. (1989). Causes of juvenile homicide: A review of the literature. U E.P. Benedek i D.G. Cornell (ur.), *Juvenile homicide* (pp. 3-36). Washington, DC: American Psychiatric Press. Preuzeto 12. lipnja 2020. s <https://www.ncjrs.gov/App/Publications/abstract.aspx?ID=123948>
20. Cornell, D.G. i Malone, M. (2017). Child and adolescent homicide. U V. B. Van Hasselt & M. L. Bourke (ur.) *Handbook of behavioral criminology* (pp. 139–156). Preuzeto 3. travnja 2020. s https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-030-38168-4_2
21. Debchaudhury, S. (2014). No freedom from fear: Child soldiers in Burma. *Global Studies Journal*, 7(3), 41–51.
22. Dewey, G., Cornell, D., Elissa, P., Benedek, M.D. i Benedek, D.M. (1987). Characteristics of adolescents charged with homicide: Review of 72 cases. *Behavioral Sciences and the Law*, 5(1), 11-23. Preuzeto 23. srpnja 2020. s <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/bsl.2370050103>
23. Dietz, P.E. (1986). Mass, serial and sensational homicide. *Bulletin of the New York Academy of Science*, 62(5), 477–491. Preuzeto 15. srpnja 2020. s <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1629267/>
24. Dolan, M., Smith, C. (2001). Juvenile homicide offenders: 10 years' experience of an adolescent forensic psychiatry service. *The Journal of Forensic Psychiatry*, 12(2), 313–329. Preuzeto 16. srpnja 2020. s https://www.researchgate.net/publication/254312867_Juvenile_homicide_offenders_10_years%27_experience_of_an_adolescent_forensic_psychiatry_service
25. Drawdy, S.M. i Myers, W.C. (2004). Homicide victim/offender relationship in Florida Medical Examiner District 8. *University of Florida*, 49(1), 150-154. Preuzeto 18. lipnja 2020. s <https://www.safetylit.org/citations/index.php?fuseaction=citations.viewdetails&>
26. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2019). Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2018. Zagreb: DZS. Preuzeto 12. lipnja 2020. s <https://www.dzs.hr/>

27. Duncan, J.W. i Duncan, G.M. (1971). Murder in the family. *American Journal of Psychiatry*, 127(11), 74–78. Preuzeto 17. srpnja 2020. s <https://ajp.psychiatryonline.org/doi/abs/10.1176/ajp.127.11.1498>
28. Elkind, D. (1967). Egocentrism in adolescence, *Child Development*, 38(4), 1025 – 34. Preuzeto 19. srpnja 2020. s <https://www.jstor.org/stable/1127100?seq=1>
29. Erbay, A. i Buker, H. (2019). Youth Who Kill in Turkey: A Study on Juvenile Homicide Offenders, Their Offenses, and Their Differences From Violent and Nonviolent Juvenile Delinquents. *Journal of Interpersonal Violence*, 00(0), 0-25. Preuzeto 18. srpnja 2020. sa <https://www.researchgate.net/publication/331655442>
30. Estrada, F. (1999). Juvenile crime trends in post-war Europe. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 7(1), 23–42. Posjećeno 18. srpnja 2020. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:386908/FULLTEXT01.pdf>
31. Evans, T.M., McGovern-Kondik, M. i Peric, F. (2005). Juvenile Parricide: A Predictable Offense?, *Journal of Forensic Psychology Practice*, 5(2), 31-50.
32. Ewing, C. P. (1990). *When children kill: The dynamics of juvenile homicide*. Lexington: Lexington Books.
33. Farrington, D. P. i Loeber, R. (2000). Epidemiology of juvenile violence. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 9(4), 733-748. Preuzeto 8. srpnja 2020. sa <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1056499318300890>
34. Finkelhor, D., Ormrod, R. i Chaffin, C. (2009). *Juveniles who commit sex offenses against minors*. Washington, D.C.: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, U.S. Department of Justice.
35. Fox, J. A. i Levin, J. (1998). Multiple homicide: Patterns of serial and mass murder. U M. Tonry (ur.), *Crime and justice: A review of research* (pp 407). Chicago, IL: Chicago Press. Preuzeto 15. lipnja 2020. s <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/449274>
36. Gardiner, M. (1976). *The deadly innocents: Portraits of children who kill*. New York, NY: Basic Books.
37. Geberth, V. J. (1996). *Practical homicide investigation: Tactics, procedures, and forensic techniques*. Boca Raton, FL: CRC Press. Preuzeto 12. srpnja 2020. s

[https://www.scirp.org/\(S\(czeh2tfqyw2orz553k1w0r45\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1237371](https://www.scirp.org/(S(czeh2tfqyw2orz553k1w0r45))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1237371)

38. Geberth, V. J. (2010). *Sex-Related Homicide and Death Investigation: Practical and Clinical Perspectives*. Boca Raton: CRC Press, Inc.
39. Gerard, F. J., Whitfield, K. C., Porter, L. E. i Browne, K. D. (2016). Offender and offence characteristics of school shooting incidents. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 13(1), 22–38. Preuzeto 15. lipnja 2020. s <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/jip.1439>
40. Gerard, J.F., Jackson, V., Chou, S., Whitfield, K.C. i Browne, K.D. (2014). An exploration of the current knowledge on young people who kill: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 19 (14) 559–571. Preuzeto 31. kolovoza 2020. s <https://pureportal.coventry.ac.uk/en/publications/an-exploration-of-the-current-knowledge>
41. Greenwood G.L., Relf M.V., Huang B., Pollack L.M., Canchola J.A. i Catania J.A. (2002). Battering victimization among a probability-based sample of men who have sex with men. *American Journal of Public Health*, 92(12), 1964–1969. Preuzeto 18. lipnja 2020. s <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1447360/>
42. Gurnani, T., Ivanov, I., Newcorn, J.H. (2016). Pharmacotherapy of aggression in child and adolescent psychiatric disorders. *Journal Child Adolesc Psychopharmacology*, 26(1), 65–73. Preuzeto 28. lipnja 2020. s <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26881859/>
43. Hagan, M.P. (1997). An analysis of adolescent perpetrators of homicide and attempted homicide upon return to the community. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 41(3), 250-259. Preuzeto 28. lipnja 2020. s <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0306624X97413004?legid=spijo%3B41%2F3%2F250&patientinform-links=yes>
44. Hagelstam, C. i Häkkänen, H. (2006). Adolescent homicides in Finland: Offence and offender characteristics. *Forensic Science International*, 164(2-3), 110–115. Preuzeto 20. srpnja 2020. s <https://europepmc.org/article/med/16426787>
45. Hawkins, J.D., Herrenkohl T.I., Farrington, D.P., Brewer, D., Catalano, R.F., Harachi, T.W. i Cothorn, L. (2000). *Predictors of youth violence*. Office of Juvenile Justice and

- Delinquency Prevention. Posjećeno 2. kolovoza 2020.
<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/179065.pdf>
46. Heide, K. M. (1992). *Why kids kill parents: Child abuse and adolescent homicide*. Columbus: Ohio State University Press.
47. Heide, K. M. (1999). *Young killers*. U M. Dwayne Smith i M.A., Zahn (ur.) *Studying and Preventing Homicide: Issues and Challenges* (175-197). Thousand Oaks, CA: Sage. Preuzeto 18. srpnja 2020. s <https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=T-ZyAAwAAQBAJ&oi=fnd&pg>
48. Heide, K. M. (2003). Youth Homicide: A Review of the Literature and a Blueprint for Action. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 47(1), 6–36. Preuzeto 2. lipnja 2020. s <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0306624X02239272>
49. Heide, K.M. i Petee, T.A. (2007). Parricide: An empirical analysis of 24 years of U.S. data. *Journal of Interpersonal Violence*, 22(11), 1382–1399. Preuzeto 17. srpnja 2020. s <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0886260507305526>
50. Heide, K.M., Roe-Sepowitz, D., Solomon, E.P. i Chan, H.C.O. (2011). Male and Female Juveniles Arrested for Murder. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 56(3), 356–384. Preuzeto 13. srpnja 2020. s <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0306624X15596387>
51. Heide, K.M., Solomon, E.P., Sellers, B.G. i Heng Choon, O.C. (2010). Male and Female Juvenile Homicide Offenders: An Empirical Analysis of U.S. Arrests by Offender Age. *Feminist Criminology*, 6(1), 3–31. Preuzeto 24. lipnja 2020. s <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0306624X11406418>
52. Heide, K.M., Spencer, E., Thomson, A. i Solomon, E.P. (2001). Who's in, who's out and who's back: Follow-up data on 59 juveniles incarcerated in adult prison for murder or attempted murder in the early 1980s. *Behavioral Sciences & the Law*, 19(1), 97–108. Preuzeto 26. srpnja 2020. s <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/bsl.423>
53. Hemenway, D. i Solnick, S. J. (2017). The epidemiology of homicide perpetration by children. *Injury Epidemiology*, 4(1). Preuzeto 2. lipnja 2020. s <https://injepijournal.biomedcentral.com/track/pdf/10.1186/s40621-017-0102-2>

54. Hernandez, K. A., Ferguson, S. i Kennedy, T. D. (2020). *A Closer Look at Juvenile Homicide*. New York: Springer.
55. Hickey, E. (2006). *Serial murderers and their victims (4th ed.)*. Belmont, CA: Thomson/Wadsworth Publishing Company.
56. Hickey, E.W. (1997). *Serial murderers and their victims (2nd ed.)*. Belmont, CA: Wadsworth. Posjećeno 7. srpnja 2020. <https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=UB37C>
57. Hill, A., Habermann, N., Klusmann, D., Berner, W. i Briken, P. (2008). Criminal recidivism in sexual homicide perpetrators. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 52(1), 5-20. Preuzeto 16. lipnja 2020. s <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0306624X07307450>
58. Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.
59. Hoogsteder, L.M., Kuijpers, N., Stams, J.M., Horn, J.E., Hendriks, J. i Wissink, I.B. (2014). Study on the Effectiveness of Responsive Aggression Regulation Therapy (Re-ART). *International Journal of Forensic Mental Health*, 13(1), 25-35. Preuzeto 31. kolovoza 2020. s <http://dx.doi.org/10.1080/14999013.2014.893711>
60. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 7. srpnja 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62917>
61. Human Rights Watch (2008). Coercion and intimidation of child soldiers to participate in violence [online]. Human Rights Watch. Posjećeno 16. lipnja 2020 <https://www.hrw.org/news/2008/04/16/coercion-and-intimidation-child-soldiers-participate-violence>
62. Kajser, N. (2019) Evaluacija primjene pojedinih međunarodnih standarda postupanja prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela u Hrvatskoj. Diplomski rad. Zagreb: Hrvatski Studiji. Preuzeto 29. kolovoza 2020. s <https://repositorij.hrstud.unizg.hr/islandora/object/hrstud%3A1855/datastream/PDF/view>
63. Kazneni zakon, Narodne novine, [125/11](#), [144/12](#), [56/15](#), [61/15](#), [101/17](#), [118/18](#), [126/19](#).
64. Kennedy, T. D., Edmonds, W. A., Millen, D. H. i Detullio, D. (2018). Chronic juvenile offenders: Exploring risk factor models of recidivism. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 17(2), 174–193. Preuzeto 15. svibnja 2020. s <https://doi.org/10.1177/1541204018770517>.

65. Khachatryan, N., Heide, K. M. i Hummel, E.V. (2016). Recidivism Patterns Among Two Types of Juvenile Homicide Offenders: A 30-Year Follow-Up Study. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(2), 404–426. Preuzeto 23. lipnja 2020. s <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0306624X16657052>
66. Khachatryan, N., Heide, K.M., Hummel, E.V. i Chan, H.C.O. (2014). Juvenile Sexual Homicide Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 60(3), 247–264. Preuzeto 14. lipnja 2020. s <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0306624X14552062>
67. King, C. H. (1975). The ego and the integration of violence in homicidal youth. *American Journal of Orthopsychiatry*, 45(1), 134-145. Preuzeto 12. lipnja 2020. s <https://psycnet.apa.org/record/2013-41779-015>
68. Kirschner, D. (1992). Understanding adoptees who kill: Dissociation, patricide, and the psychodynamics of adoption. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 36(4), 323-334. Preuzeto 15. lipnja 2020. s <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0306624X9203600406>
69. Labelle, A., Bradford, J.M., Bourget, D., Jones, B. i Carmichael, M. (1991). Adolescent murderers. *Canadian Journal of Psychiatry*, 36 (8), 583-587. Preuzeto 18. srpnja 2020. s <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/070674379103600807>
70. Levitt, S.D. (2004). Understanding why crime fell in the 1990s: Four factors that explain the decline and six that do not. *Journal of Economic Perspectives*, 18, 163–190. Preuzeto 14. travnja 2020. sa <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/089533004773563485>
71. Liem, M. (2013). Homicide offender recidivism: A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 18(1), 19–25. Preuzeto 26. lipnja 2020. s https://www.academia.edu/25838194/Homicide_offender_recidivism
72. Loeber, R., Farrington, D.P. (2011). *Young Homicide Offenders and Victims: Risk Factors, Prediction, and Prevention from Childhood*. New York: Springer. Posjećeno 1. srpnja 2020. <https://books.google.hr/books>
73. Loeber, R., Pardini, D., Homish, D. L., Wei, E. H., Crawford, A. M., Farrington, D. P., ... Rosenfeld, R. (2005). The Prediction of Violence and Homicide in Young Men. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73(6), 1074–1088. Preuzeto 14. lipnja 2020. s <https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2F0022-006X.73.6.1074>

74. Loper, A. i Cornell, D. G. (1996). Homicide by adolescent girls. *Journal of Child and Family Studies*, 5(1), 323–336. Preuzeto 3. srpnja 2020. s <https://doi.org/10.1007/BF02234666>.
75. Meloy, J.R., Hempel, A.G., Mohandie, K., Shiva i A.A., Gray, B.T. (2001). Offender and offense characteristics of a nonrandom sample of adolescent mass murderers. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40(6), 719–728. Preuzeto 12. kolovoza 2020. s <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0890856709604779>
76. Miller, D. i Looney, J. (1974). The prediction of adolescent homicide: Episodic dyscontrol and dehumanization, *The American Journal of Psychoanalysis*, 34(1), 187–198. Preuzeto 12. lipnja 2020. s <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/BF01249989.pdf>
77. Müller, C. M., Hofmann, V. i Arm, S. (2017). Susceptibility to classmates' influence on delinquency during adolescence. *The Journal of Early Adolescence*. 37(9), 1221–1253.
78. Myers, W. C. (1992). What treatments do we have for children and adolescents who have killed? *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 20(1), 47–58. Preuzeto 13. srpnja 2020. <https://psycnet.apa.org/record/1992-36800-001>
79. Myers, W. C. (2002). *Juvenile sexual homicide*. London: Academic Press. Posjećeno 3. ožujka 2020. <https://books.google.hr/books>
80. Myers, W. C. (2004). *Serial murder by children and adolescents*. *Behavioral Sciences & the Law*, 22(3), 357–374. Preuzeto 18. srpnja 2020. s <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/bsl.590>
81. Myers, W.C., Chan, H.C.O. (2012). Juvenile Homosexual Homicide. *Behavioral Sciences & the Law*, 30(2), 90–102. Preuzeto 13. lipnja 2020. s <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/bsl.2000>
82. Myers, W.C., Scott, K., Burgess, A. W. i Burgess, A. G. (1995). Psychopathology, biopsychosocial factors, crime characteristics, and classification of 25 homicidal youths. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 34(11), 1483–1489.

83. Nagin, D. i Paternoster, R. (2000). Population Heterogeneity and State Dependence: State of the Evidence and Directions For Future Research, *Journal of Quantitative Criminology*, 16(2), 117–135.
84. Nekvasil, E.K., Cornell, D.G. i Huang, F.L. (2015). Prevalence and offense characteristics of multiple casualty homicides: Are schools at higher risk than other locations? *Psychology of Violence*, 5(1), 236–245. Preuzeto 13. srpnja 2020 s <https://curry.virginia.edu/sites/default/files>
85. Olweus, D. i Limber, S.P. (1983). The Olweus bullying intervention program. U S.R., Jimerson, S.M., Swearer i D.L., Esplelage (ur.) *International Handbook of School Bullying: An International Perspective* (377-379). New York: Routledge. Preuzeto 29. srpnja 2020. s <https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=d2-NAgAAQBAJ&oi=>
86. Persons, R.W. (2009). Art Therapy With Serious Juvenile Offenders: A Phenomenological Analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 53(4), 433-453. Preuzeto 31. kolovoza 2020. s <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0306624X08320208>
87. Petti, T. A. i Davidman, L. (1981). Homicidal school-age children: Cognitive style and demographic features. *Child Psychiatry and Human Development*, 81(12), 82-89.
88. Pfeffer, C.R. (1980). Psychiatric Hospital Treatment of Assaultive Homicidal Children. *American Journal of Psychotherapy*, 34(2), 197–207.
89. Porter, S., Woodworth, M., Earle, J., Drugge, J. i Boer, D. (2003). Characteristics of sexual homicides committed by psychopathic and nonpsychopathic offenders. *Law and Human Behavior*, 27(5), 459–470. Preuzeto 30. srpnja 2020. s <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/14593792/>
90. Povey, D., Coleman, K., Kaiza, P., Hoare, J. i Jansson, K. (2008). *Homicides, firearm offences and Intimate violence*. London: Home Office. Posjećeno 8. srpnja 2020. <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20110220155714/http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs08/hosb0308.pdf>
Preuzeto 31. kolovoza 2020. s https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1300/J158v05n02_02

91. Previšić, V. (2003). Obitelj kao odgojno –socijalna zajednica. U V. Puljiz i D. Bouillet, (ur.), *Nacionalna obiteljska politika* (pp 191-206). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Preuzeto 27. lipnja 2020. s <https://hrcak.srce.hr/30279>
92. Redding, R.E., (2010). *Juvenile Transfer Laws: An Effective Deterrent to Delinquency?*. Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. Posjećeno 7. srpnja 2020. na <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/220595.pdf>
93. Ressler, R.K., Burgess, A.W. i Douglas, J.E. (1988). *Sexual homicide*. Lexington, MA: Lexington Books.
94. Rodway, C., Norrington-Moore, V., While, D., Hunt, I. M., Flynn, S., Swinson, N., ... Shaw, J. (2011). A population-based study of juvenile perpetrators of homicide in England and Wales. *Journal of Adolescence*, 34(1), 19–28. Preuzeto 8. srpnja 2020. sa <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20385406/>
95. Roe – Sepowitz, D.E. (2009). Comparing Male and Female Juveniles Charged With Homicide: Child Maltreatment, Substance Abuse, and Crime Details. *Journal of Interpersonal Violence*, 24(4), 601-617.
96. Roeder, O., Eisen, L. i Bowling, J. (2015). What caused the crime decline? Brennan Center for Justice. Posjećeno 5. travnja 2020. https://www.brennancenter.org/sites/default/files/analysis/What_Caused_The_Crime_Decline.pdf
97. Roe-Sepowitz, D. E. (2008). Comparing Male and Female Juveniles Charged With Homicide. *Journal of Interpersonal Violence*, 24(4), 601–617. Preuzeto 20. lipnja 2020. s <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0886260508317201>
98. Ronis, S.T., Borduin, C.M. (2007). Individual, family, peer, and academic characteristics of male juvenile sexual offenders. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 35(1), 153-163. Preuzeto 12. srpnja 2020. s <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1541204012440108>
99. Scott, C. L. (1999). Juvenile violence. *Child & Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 22(1), 71-83.
100. Shumaker, D. M. i Prinz, R. J. (2000). Children Who Murder: A Review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 3(2), 97–115. Preuzeto 4. srpnja 2020. sa <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1009560602970>

101. Shumaker, D. M., McGee, G. R. (2001). Characteristics of homicidal and violent juveniles. *Violence & Victims*, 16(4), 401-409. Preuzeto 5. srpnja 2020. s <https://connect.springerpub.com/content/sgrvv/16/4/401>
102. Singh, H., Sharma, L. i Dhatarwal, S. K. (2005). Sex related homicides and offenders a medico-legalists view. *Journal of the Indian Academy of Forensic Medicine*, 27(3), 971–97. Posjećeno 19. lipnja 2020. <https://pdfs.semanticscholar.org/9003/83ea67d82577949c6bb4b618e3b94e3af4d9.pdf>
103. Sorrells, J. M. (1981). *What can be done about juvenile homicide?* *Crime & Delinquency*, 16, 152–161.
104. Stearns, A. W. (1957). Murder by adolescents with obscure motivation. *American Journal of Psychiatry*, 114(4), 303–305. Preuzeto 18. srpnja 2020. s <https://ajp.psychiatryonline.org/doi/abs/10.1176/ajp.114.4.303?journalCode=ajp>
105. Steinberg, L. (2007). Risk Taking in Adolescence. *Current Directions in Psychological Science*, 16(2), 55–59. Preuzeto 15. srpnja 2020. s https://www.researchgate.net/publication/237726857_Risk_Taking_in_AdolescenceNew_Perspectives_From_Brain_and_Behavioral_Science
106. Steinberg, L. (2013). Does recent research on adolescent brain development inform the mature minor doctrine? *Journal of Medicine and Philosophy*, 38, 256–267. Preuzeto 5. srpnja 2020. sa <https://academic.oup.com/jmp/article-abstract/38/3/256/920018>
107. Šeparović, Z. (2003). *Kazneno izvršno pravo i uvod u penologiju*. Zagreb: Pravni fakultet.
108. Trulson, C. R., Caudill, J. W., Haerle, D. R. i DeLisi, M. (2012). Cliques up: The post incarceration recidivism of young gang-related homicide offenders. *Criminal Justice Review*, 37(2), 174–190. Preuzeto 16. lipnja 2020. s <https://doi.org/10.1177/0734016811434531>.
109. Vossekul, B., Fein, R. A., Reddy, M., Borum, R., Modzeleski, W. (2002). The final report and findings of the safe school initiative. *US Secret Service and Department of Education*. Washington, DC. Preuzeto 1. srpnja 2020. s http://pds4.egloos.com/pds/200704/20/40/ssi_final_report.pdf

110. Vries, A.M. i Liem, M. (2011). Recidivism of juvenile homicide offenders. *Behavioral Sciences & the Law*, 29, 483-498. Preuzeto 16. lipnja 2020. s <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21484856/>
111. Vučković – Matic, M., Sindik, J. i Žuvela, I. (2016). Devijantno ponašanje maloljetnika i uloga obitelji. *Hrvatski časopis za javno zdravstvo*. 12(47), 19 -23. Preuzeto 14. srpnja 2020. s <https://hcjz.hr/index.php/hcjz/article/view/2280>
112. Wilson, J.Q. i Kelling, G.L. (1982). Broken windows: The police and neighborhood safety. *Atlantic Monthly*, 3(1), 29–38. Posjećeno 3. svibnja 2020. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1982/03/broken-windows/304465/>
113. Yeager, C.A. i Lewis, D.O. (2000). Mental illness, neuropsychologic deficits, child abuse, and violence. *Child & Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 9(4), 793-81. Preuzeto 12. srpnja 2020. s <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/11005007/>
114. Zagar, R., Arbit, J., Sylvies, R., Busch, K. i Hughes, J. R. (1990). Homicidal adolescents: A replication. *Psychological Reports*, 67(3), 1235-1242. Preuzeto 19. srpnja 2020. s <https://journals.sagepub.com/doi/10.2466/pr0.1990.67.3f.1235>
115. Zakon o službenoj statistici, *Narodne novine*, 103/03, 75/09, 59/12, 12/13.
116. Zakon o sudovima za mladež, *Narodne novine*, 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19.
117. Žarković Palijan, T., Kovačević, D. i Koludrović, M. (2001). Maloljetnici i mladi punoljetnici kao počinitelji kaznenog djela ubojstva i pokušaja ubojstva. *Socijalna psihijatrija*, 29(2), 53-62. Preuzeto 10. travnja 2020. s <https://www.bib.irb.hr/845275?rad=845275>